

Utjecaj pandemije bolesti COVID-19 na ruralni život

Tutić, Lucija

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:670041>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-04**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za sociologiju

Diplomski rad

Utjecaj pandemije bolesti COVID-19 na ruralni život

Studentica: Lucija Tutić

Mentorica: izv. prof. dr. sc. Tijana Trako Poljak

Zagreb, lipanj 2023.

SADRŽAJ

1. Uvod.....	1
2. Teorijski okvir	3
2.1. Ruralna naselja u Republici Hrvatskoj	3
2.2. Modernizacija sela	6
2.3. Deagrarizacija i deruralizacija/depopulacija	7
2.4. Obilježja ruralnih naselja.....	10
2.4.1. Infrastrukturalna (ne) opremljenost	12
2.4.2. Ruralna naselja kao posebno mjesto življenja	13
2.5. Pandemija bolesti COVID-19.....	15
3. Metodologija	17
4. Rezultati	19
4.1 Negativni učinci pandemije COVID-19 na ruralni život.....	19
4.1.1. Međuljudski odnosi (socijalno distanciranje)	20
4.1.2. Mobilnost	21
4.1.3. Zaposlenost	22
4.1.4. Kolektivni strah	23
4.2 Pozitivne strane ruralnog življenja u svezi pandemije COVID-19	24
4.3 Bez učinaka pandemije COVID-19	27
5. Rasprava	28
6. Zaključak	33
6. Literatura.....	36
7. Sažetak	38

1. Uvod

Bitni društveni procesi koji su u suvremenosti između ostalog transformirali i hrvatsko ruralno područje su nadasve procesi povezani s modernizacijom. U hrvatskim ruralnim područjima to se posljedično ogleda u pozitivnim, ali i negativnim trendovima urbanizacije i industrijalizacije te deagrarizacije i deruralizacije. Iako ne postoji generička definicija ruralnog naselja, za potrebe ovog rada koristit ćemo definiciju Alije Hodžića koji ruralno naselje definira kao „relativno trajno nastanjen prostor manje skupine ljudi (s raznim tipovima socijalne organizacije) koji se bave poljoprivrednom proizvodnjom“ (Hodžić, 2006: 11). Zbog navedenih procesa koji su transformirali ovako definirano hrvatsko ruralno područje ono se danas susreće s dvije najveće poteškoće: ponajprije, ruralno stanovništvo napušta poljoprivredu kao djelatnosti i izvor prihoda, a onda zbog nedostatka radnih mjesta u ruralnim naseljima stanovništvo napušta i sama ta naselja; i drugo, odvija se smanjivanje ukupnog stanovništva ruralnih područja. Posljedica je to i činjenice da, kako većina domaće literature iz ruralne sociologije izvještava, hrvatska ruralna naselja karakteriziraju niska razina tehničke i komunalne infrastrukture i nedostatak institucija i ustanova društvenog standarda. Ograničen je pristup temeljnoj infrastrukturi, kao što su gustoća cesta i željezničkih pruga, broj telefonskih priključaka, broj poštanskih ureda, lošija je opskrbljenost domaćinstava vodom, kanalizacijom, električnom energijom, kao i što je općenito manja mogućnost zapošljavanja (Miljenović i sur., 2016).

Zbog navedenih obilježja, nije iznenađujuće da su upravo ruralna područja posebno pogođena kada nastupe neke nepredviđene katastrofe, kao što je to, primjerice, bio slučaj s devastirajućim potresima na Banovini u prosincu 2020. godine. Upravo je to bio slučaj i s globalnom pandemijom bolesti COVID-19 (dalje u radu: pandemija COVID-19; COVID-19; pandemija). Virus SARS-CoV-2 (dalje u radu: koronavirus) novi je soj virusa koji se pojavio krajem 2019. godine u gradu Wuhan u Kini, a uzrokovao je globalnu pandemiju COVID-19. Širenje bolesti u Europi prvenstveno je bilo uzrokovano kapljičnim prijenosom s čovjeka na čovjeka, a osim prijenosa s bolesnih ljudi, virus se prenosio i s asimptomatskih bolesnika (Skitarelić i sur., 2020). Pandemija COVID-19, osim što je utjecala na globalnu ekonomiju, gospodarstvo i zdravlje, ogolila je ruralnu ranjivost, jer je bila povezana s temeljnim

karakteristikama ruralnog načina života kao i postojećim manjkavostima u opremljenosti i razvijenosti ruralnih naselja. To se ponajprije odnosi na bližu ovisnost o prirodi i intimnije međuljudske odnose u ruralnom načinu života te najčešće ekonomsku i infrastrukturnu slabiju razvijenost. U isto vrijeme, međutim, pandemija je potvrdila i ključnu važnost hrvatskih ruralnih područja, najprije kroz povećanje značaja nacionalne poljoprivredne djelatnosti, ali i zdravijeg načina življenja te dostupnosti otvorenih prirodnih prostora kada je socijalno distanciranje bilo važno, a valjalo je u isto vrijeme zadržati i doticaj s prirodom radi jačanja čovjekovog zdravlja.

Učinci pandemije COVID-19 na ruralni život stoga je sociološki vrlo relevantna tema koja ukazuje na, s jedne strane, potrebu boljeg razumijevanja ruralnih područja, posebnosti ruralnog stanovništva i njihova načina života, pri čemu se kod izvanrednih situacija poput pandemije i to nužno mora uzimati u obzir pri propisivanju mjera, a s druge strane, ukoliko govorimo o nužnosti revitalizacije samih ruralnih područja moramo ih bolje razumjeti kako bi se jačala, a ne dodatno uništavala njihova otpornost. Konačno, upravo je globalna pandemija COVID-19 pokazala da ponovno otkrivamo važnost upravo ruralnih područja u socio-ekonomskom smislu kada se ne samo ona, već i cjelokupno suvremeno društvo našlo u krizi.

Rad se temelji na empirijskom istraživanju kvalitativnog tipa pri čemu se oslanja na postojeće podatke prikupljene kvalitativnom metodom polu-strukturiranih intervjua u sklopu Uspostavnog znanstvenoistraživačkog projekta Hrvatske zaklade za znanost „Socijalno-ekološki izazovi ruralnog razvoja: –objektivni i subjektivni pokazatelji otpornosti hrvatskih ruralnih socijalno-ekoloških sustava“ (HRZZ, UIP-2019-04-5257, 2020-2024). Predmet ovog istraživanja je percepcija utjecaja globalne pandemije COVID-19 na život ruralnih hrvatskih ruralnih stanovnika. Cilj ovog rada je teorijski i empirijski ispitati i utvrditi je li i, ako jest, na koji je način pandemija COVID-19 utjecala na ruralni život u hrvatskim ruralnim područjima, iz mikro-perspektive ruralnog stanovništva.

2. Teorijski okvir

2.1. Ruralna naselja u Republici Hrvatskoj

Najjednostavnija klasifikacija naselja je putem dihotomije urbanog i ruralnog. Pod utjecajem različitih prirodnih i povijesno uvjetovanih socioekonomskih procesa koji su se odvijali, kao što su preobrazba samog stanovništva te transformacija ruralnog u urbano, nastaje i pojam mješovitog naselja kao kategorija koja se nalazi između tradicionalnih i statističkih kategorija selo i grad (Marinović-Uzelac, 2002: 133). Brojni autori koji se bave tematikom ruralnog i ruralnosti daju različite definicije ruralnih naselja te ruralnih područja i prostora, a definicije su se kroz povijest mijenjale kao posljedica različitih faza razvoja društva, urbanog i ruralnog. Alija Hodžić u svojoj knjizi „Selo kao izbor“ definira selo (prema Državnom zavodu za statistiku službeni je naziv danas ruralno naselje) kao „relativno trajno nastanjen prostor manje skupine ljudi (s raznim tipovima socijalne organizacije) koji se bave poljoprivrednom proizvodnjom“ (Hodžić, 2006: 11). Međutim, upitno je koliko ova definicija odgovara ruralnim naseljima danas jer je sve manje hrvatskog ruralnog stanovništva kojima je primarna djelatnost poljoprivredna djelatnost, pri čemu se u suvremenim ruralnim naseljima obnavljaju djelatnosti koje nisu povezane s poljoprivrednom već su to industrija i druge nepoljoprivredne djelatnosti (usluge). Dodatno, odvija se i modernizacija poljoprivredne proizvodnje kako bi se povećala produktivnost, čime se u isto vrijeme smanjuje broj poljoprivrednika. Bernard Kayser je, cijeli taj složeni proces, nazvao „rekompozicijom seoskog društva“ (Kayser, 1990., 1991. u Hodžić, 2006: 55). Da je na djelu rekompozicija seoskog društva svjedoče i rezultati istraživanja još iz 1996./1997. po kojemu su manje od jedne trećine radno aktivnih ispitanika iz ruralnih naselja (29,3%) po zanimanju bili poljoprivrednici, dok ih je, primjerice zaposlenih u industriji, građevinarstvu i zanatstvu bilo 37,3%, odnosno dvije trećine radno aktivnih ruralnih ispitanika (Hodžić, 2006). Prema Popisu stanovništva iz 2011. godine u Hrvatskoj je 5,31% ukupnog stanovništva bilo zaposleno u djelatnostima poljoprivrede, šumarstva i ribarstva (DZS, 2011) dok je prema Popisu iz 2021. godine taj postotak bio značajno manji, odnosno 1,86% ukupnog stanovništva bilo je zaposleno u navedenim djelatnostima (DZS, 2021). Ipak, od kolike je važnosti poljoprivreda za ruralna područja i ruralno stanovništvo objašnjava Milan Župančić:

„Iako značaj poljoprivrede opada s općim razvojem, a zapošljava i sve manji broj seoskog žiteljstva, njezin značaj za ruralni prostor ipak ne opada razmjerno tome. To posebno vrijedi za krizne prilike u društvu...“ (Župančić, 2002: 36). Međutim, hrvatska ruralna naselja još uvijek se sve češće povezuju s poljoprivredom. Problematika leži i u tome što se problemi sela prikazuju kao problemi poljoprivrednika, ali na selu ne žive samo poljoprivrednici (Štambuk, 2014) već se pod utjecajem različitih procesa (modernizacije, urbanizacije, deagrarizacije) mijenjala slika stanovnika ruralnih područja. Antun Šundalić je još 2009. pisao da je poljoprivrednika na selu zapravo manje od 10%, dok je službenika primjerice gotovo 20% (Petrač i sur., 2009). Gospodarstvo se, kao i u ostatku svijeta, mijenja i u Hrvatskoj, mijenja se i struktura radne snage, a jedan od problema koji je uvijek pratio hrvatska ruralna naselja je upravo proces deagrarizacije koji se odvijao brže od urbanizacije (Šušar, 1988), odnosno brzo opadanje udjela poljoprivrednog stanovništva, dok se istovremeno nedovoljno brzo ulagalo u razvitak sela i infrastrukturu. Shodno tome mnogi autori ruralne sociologije postavljaju pitanje o preciznijoj definiciji ruralnih naselja i ruralnih područja uopće, a povezano s promišljanjem o izgledu tih naselja i područja u budućnosti. „Život i način življenja tradicionalnog seljačkog društva kakav je bio nekad bitno se razlikuje od današnjeg života ljudi na selu u kojem on sve više nalikuje načinu života ljudi u gradovima. (...) Postavlja se pitanje perspektive sela, njegove budućnosti. Prijeti li selu nestanak i utapanje u urbano, a urbanom u globalno – panurbano, ili će se ipak održati "ruralni prostor" kao prirodni prostor, ali i kao kulturni prostor?“ (Cifrić, 2003: 37).

U sociološkim teorijama ruralno naselje označava se i definira kroz različite pojmove kao što su ruralitet, ruralni kompleks, ruralnost i ruralno područje. Prema Cifriću (2003: 33) ovi koncepti imaju zajedničke karakteristike koje se mogu promatrati kroz četiri značajne komponente: selo (prostorna karakteristika je unutarinja organizacija naselja, društveno čine odnosi među društvenim skupinama dok se duhovno sastoji od vjerovanja i vrijednosti), poljoprivreda (strukturno poljoprivredu označava agrarna struktura, a profesionalno karakterizira poljoprivredu kao zanimanje), okoliš (priroda je netaknuta te ju krasi prirodni krajolici no pod utjecajem čovjekove aktivnosti nastaje kultivirani okoliš) te tehnologija, koja se ističe posebno jer je ona tijekom modernizacije imala specifičnu ulogu kako u materijalnoj sferi (promjena načina i tehnika proizvodnje) tako i u duhovnoj sferi jer je utjecala na mijenjanje društvenih vrijednosti, običaja i vjerovanja.

Maja Štambuk je definirala tri glavne sastavnice ruraliteta:

1. Temeljne materijalne pretpostavke (zemlja, seoski krajolik, poljoprivredna djelatnost, ostale djelatnosti)
2. Individualno-društvena razina ruralnosti (pojedinaac, obitelj, rodbina, seoska zajednica)
3. Odnosi zemljišnih površina i poljoprivrede, zemljišta i ostalih djelatnosti, poljoprivrede i krajolika, ostalih djelatnosti i krajolika, poljoprivrede i ostalih djelatnosti (Štambuk, 1993).

Pod ruralnim područjem misli se obično na širi prostor koji obuhvaća naseljena ruralna područja (ruralna naselja) i širi neurbani prostor koji uključuje prirodni okoliš, zbog čega se i navodi da je površina Hrvatske 91,6% ruralno područje (Hrvatska mreža za ruralni razvoj, 2020) s 47,6% ukupnog hrvatskog stanovništva prema Popisu stanovništva iz 2011. (DZS, 2011). Prema većini autora ruralne sociologije (Štambuk, Šundalić), ruralna naselja kakva smo poznavali, tradicionalno selo u punom smislu te riječi, danas više ne postoje već, kada se govori o ruralnim naseljima misli se na modernizirana naselja u kojima dolazi do prodora masovne kulture, pojave novih institucija, uspostavljanja administrativnih granica, uvođenja novog načina organiziranja i vođenja gospodarstva te pojave novih arhitektura. Rađa se naime ideja „novog sela“, odnosno ruralnog naselja 21. stoljeća koja ne podrazumijeva samo popravak postojećeg empirijskog stanja, već je sasvim nova koncepcija ruralnog naselja, planiranog i funkcionalno definiranog. U rujnu 2000., u Konstanzi, se na međunarodnoj razini usuglasilo preko 320 eksperata s izvršno formuliranom „*Izjavom iz Konstanza 2000.*“ koja nosi naziv „Novo selo nastaje u glavi“. Prema toj formulaciji *pet tipova* sela budućnosti su: selo građana, selo medija, selo kulture, selo turizma i selo generacija (Magel, 2002: 96).

Upravo zbog svega navedenoga, s obzirom da su ruralna naselja ranjivija područja koja prolaze preobrazbe zbog modernizacije i u deagrarizaciji i depopulaciji i promjenama načina življenja očekivano je da katastrofe poput potresa i COVIDA-19 snažnije utječu na njih i njihovo stanovništvo. Prvenstveno je to zbog same prirode ruralnih naselja – bliža je ovisnost o prirodi te su međuljudski odnosi intimniji, a najčešće su ekonomske i infrastrukturne slabije razvijenosti. Dakle, kriza poput pandemije COVID-19 ruralna područja čini još ranjivijima te je u interesu vidjeti kako je to utjecalo kako na samo ruralno područje tako i na

ruralno stanovništvo, koje su strategije koristili da se prilagode novonastaloj situaciji te koliko su bili uspješni u tome.

2.2. Modernizacija sela

Važnu funkciju u transformaciji tradicionalnog hrvatskog sela imali su procesi modernizacije kao što su urbanizacija, industrijalizacija, deruralizacija, deagrarizacija i drugi. Proces modernizacije u Hrvatskoj su se odvijali znatno kasnije nego u drugim tranzicijskim zemljama. Razlog tome je udaljenost – vremenska, geografska, politička i baštinjena; koja je označila cijelo prošlo stoljeće te utjecala i na kašnjenje svih neizostavnih modernizacijski pratitelja: industrijalizacije, urbanizacije, deagrarizacije, demografske tranzicije i ostalih (Štambuk, 2002). Modernizacija je utjecala na gotovo sva društva te je - svojim krakovima zahvatila kako urbano tako i ruralno, ruralna naselja i poljoprivredu, postupno mijenjajući agrarno seosko društvo u industrijsko. Prema definiciji: „Modernizacija je shvaćena kao proces promjene tehnologije i vrijednosti društva, što se odražava kao transformacija jednostavnih struktura tradicionalnog društva u složene strukture modernog (industrijaliziranog) društva“ (Marshall, 1994: 428). Cifrić smatra da „pojam moderne, odnosno modernosti, podrazumijeva sustavni proces modernizacije društva, a koji se očituje s jedne strane kao potiskivanje i raskid s predmodernim (feudalnim, agrarnim itd.) društvom, a s druge strane kao proces usmjerenih promjena u formiranju novih empirijskih struktura i načina mišljenja.“ (Cifrić, 2003). Također smatra da je modernizacija rezultat ciljno-racionalnog djelovanja i prirodnih uvjeta, te da je usmjerena prema napretku. Cifrić (2003: 35) navodi tri oblika narušavanja, odnosno razaranja ruralnog svijeta, a to su: smanjenje poljoprivrednog u ukupnom broju stanovništva, promjena socijalne strukture na selu i promjena u ruralnoj strukturi i seoskoj svakodnevi.

U teoriji razlikujemo tradicionalno (predmoderno) i modernizirano selo, gdje se razlika između ta dva često gubi i promatraču postaje neuočljiva, a koje se oblikovalo u drugoj polovici prošlog stoljeća, prema kojoj se tradicionalni odnosi, kako i sama riječ nalaže, na tradicionalno seljačko društvo do prve polovice 20. stoljeća, a modernizirano na razdoblje druge polovice 20. stoljeća (Jambriško, 2022). Promjene ka modernom suvremenom selu kakvog danas znamo započele su s promjenama koje je donijela tranzicija.

(Cifrić, 2003). Župančić navodi kako su: „modernizacijski procesi izmijenili glavne značajke seljačkog društva, doveli do njegove integracije u globalne društvene tokove, a istodobno je i globalno društvo transformirano u industrijsko – urbani tip društvene organizacije“ (Župančić, 2000: 39).

Dakle, prvenstveno se mijenja poljoprivreda, proizvodnja se modernizira u suglasju s znanstvenim dostignućima na brojnim područjima te se profesionalizira odnos prema poljoprivredi. Istodobno poljoprivreda gubi na važnosti jer je sve manje primarna djelatnost u domaćinstvu u kom se slučaju sve više članova domaćinstva zapošljava izvan gospodarstva. Druga razina seoskih promjena je naseljavanje ruralnih područja od strane stanovnika nepoljoprivrednika. Različite socijalne skupine, različitog podrijetla i imovinskog stanja naseljavaju ruralna naselja (Štambuk, 2002). Maja Štambuk (2002: 21) navodi kako „s jedne strane, čini se opravdana optimistična pretpostavka da će modernizacijski procesi, s kompetentnim i educiranim sistemskim akterima (uključujući prije svega one lokalne) pridonijeti otvaranju mogućnosti revitalizacije seoskih naselja, otvaranju inovacijama svake vrste, od društvenih i gospodarskih do kulturnih u najširem smislu“ dok s druge strane „najveći gradovi zagušeni su “razvitkom”; u porastu je gradska nezaposlenost, gradska stanogradnja je skupa i nedovoljna, stanovi su neprikladni itd. Smatramo, stoga, da bi i manji uspjesi na podizanju sveukupne kvalitete života u ruralnim naseljima mogli značajno oslabiti negativne trendove u ruralnim sredinama“.

Sažeto, glavni negativni procesi modernizacije u ruralnim hrvatskim područjima su proces deagrarizacije, napuštanje poljoprivrede kao djelatnosti i izvora prihoda te proces depopulacije, to jest smanjivanje ukupnog broja stanovništva ruralnih područja. Detaljnije, o možebitno dva najvažnija procesa koja su oblikovala ruralna naselja u onakva kakva su danas u sljedećem poglavlju.

2.3. Deagrarizacija i deruralizacija/depopulacija

U Hrvatskoj se, u drugoj polovici 20. stoljeća, dogodio izrazito snažan proces deagrarizacije posebice izražen šezdesetih i sedamdesetih godina prošlog stoljeća. Deagrarizacija je uzrokovala snažan egzodus hrvatskih ruralnih područja koji je zahvatio gotovo tri četvrtine državnog teritorija i više od polovice ukupnog stanovništva što je dovelo

do depopulacije čitavih područja (Kovačić i sur., 2007). Depopulacija ruralnih područja dodatno je produbljena i ubrzana tijekom 1990-ih tijekom kojih se razvitak stanovništva zbivao u uvjetima ratne agresije i okupacije. U takvim uvjetima nastupili su duboki poremećaji u broju, prostornom razmještaju i sastavu stanovništva prema različitim obilježjima, kako na razini Hrvatske tako i na razini ruralnih područja (Akrap, 2002). Procesi deagrarizacije, odnosno napuštanja poljoprivrede kao djelatnosti najjasnije se očituju u dva procesa: padu broja i udjela poljoprivrednog stanovništva te napuštanju poljoprivrede kao zanimanja. U isto vrijeme jača sektor industrijskih i uslužnih djelatnosti dok slabi poljoprivredna djelatnost gdje poljoprivreda više nije vodeća gospodarska djelatnost stanovništva seoskih naselja (Živić, 2002).

Jedna od posljedica procesa deagrarizacije, to jest pada broja i udjela poljoprivrednog stanovništva jest i proces deruralizacije, odnosno ukupne depopulacije ili demografskog pražnjenja seoskih naselja. Pod utjecajem selektivne migracije selo-grad, koja je osnažena procesima urbano orijentirane industrijalizacije i deagrarizacije poljoprivrednog stanovništva, između 1953. i 1991. godine broj stanovnika u seoskim naseljima u Republici Hrvatskoj je smanjen s 2.946.135 na 2.007.038 stanovnika ili za trećinu (31,9%) (Živić, 2002: 116). Dodatno je, početkom 1990-ih, na pogoršanje nepovoljnih procesa snažno utjecao i Domovinski rat. U narednim godinama, pokazuje to istraživanje iz 2003., je čak 85% svih seoskih naselja u Hrvatskoj bilo zahvaćeno procesom depopulacije (Nejašmić i Štambuk, 2003). Posljedica dugotrajne depopulacije ruralnih područja je niz nepovoljnih (pratećih) procesa. Naime, depopulacija za sobom ostavlja ostario, neproduktivan i u trendu izumiranja ruralni prostor. Odvija se neravnomjerni razvoj tih prostora te se nejednakosti između ruralnih i urbanih naselja, odnosno periferije i centra, održavaju pa čak i produbljuju (Nejašmić i Štambuk, 2003). U Hrvatskoj se odvijaju upravo te negativne posljedice dugotrajne depopulacije. Naime, prema statističkim podacima, u Hrvatskoj je u zadnjih 30 godina popularan trend izumiranja ruralnih naselja. Prema Popisu stanovništva iz 2001. godine, u Hrvatskoj je bilo 105 napuštenih ruralnih naselja (DZS, 2001), a svega 10 godina kasnije taj se broj popeo na 150 (DZS, 2011). Prema zadnjem popisu stanovništva, onom iz 2021., u Hrvatskoj je 191 ruralno naselje s 0 stanovnika. Prema geografskom razmještaju, najviše je takvih naselja u Primorsko-goranskoj županiji, zatim u Karlovačkoj te u Požeško-slavonskoj županiji (DZS, 2021).

Pod utjecajem industrijalizacije mnogi stanovnici ruralnih područja napuštaju poljoprivredu, dok se i mnogi zapošljavaju u tvornicama, ali ne napuštaju poljoprivredu u potpunosti. Može se zaključiti kako dolazi do pojave tako zvanih seljaka-radnika. Tako se neki od tih „seljaka-radnika“ zapošljavaju u lokalnoj seoskoj industriji, ali ipak većina njih putuje na posao, najčešće u susjedni grad te se svakodnevno vraća (Štambuk, 1991: 6). Vlado Puljiz to naziva polovičnom deagrariizacijom jer „dolazi do zapošljavanja izvan posjeda, ali ostajanja na njemu.“ (Puljiz, 1970:15). Slabo razvijeno gospodarstvo u ruralnim područjima te oslanjanje gotovo isključivo na poljoprivredu znatno smanjuje mogućnost zapošljavanja i ne osigurava održivi život na selu. Dodatno cijelu situaciju otežava i činjenica da je stanovnicima ovih područja teže dobiti posao u gradovima jer su poslodavci u prilici da će radije zaposliti kandidate kojima ne trebaju podmirivati putne troškove, a posljedično iseljavanje dovodi do demografske ugroženosti ovih područja (Pučka pravobraniteljica, 2017). Pod utjecajem različitih procesa te globalne ekološke krize mijenja se i poimanje okoliša. Okoliš i prirodni prostori, naime postaju nezamjenjiva ekološka vrijednost nasuprot konceptu stihijske modernizacije ruralnog kompleksa koja u ruralnome prepoznaje isključivo cijenu, a ne i vrijednost. Javlja se zahtjev za zaštitom, održanjem i obnavljanjem izvornosti ruralnog kompleksa odnosno naselja, kulture i okoliša kako bi se održali izvorni simboli i prepoznatljivi ruralni identiteti u kojem će se održati raznolikosti ruralnosti kao subkulturne razlike (Cifrić, 2003). Upravo je ruralni okoliš i krajobraz općenito jedan od privlačnih faktora ruralnih krajeva. U nastavku ćemo obrazložiti koje su to prednosti, ali i nedostaci sela zbog kojih se stanovništvo odlučuje na ostanak ili pak na migraciju.

Ukoliko bi depopulacija ruralnih područja i dalje uzimala danka u hrvatskom društvu, to bi bilo pogubno za isto. Najveće posljedice depopulacije očitovale bi se u nekontroliranoj urbanizaciji, daljnjem neravnomjernom razvitku Hrvatske, nedovoljnom korištenju prostornog i ljudskog potencijala te u konačnici osiromašenju Hrvatske (Kovačić i sur., 2007). Autori Nejašmić i Štambuk (2003) zaključuju kako je nužno poduzeti mjere za ravnomjerniji regionalni razvoj odnosno potrebno je poticati plansku i funkcionalnu preraspodjelu stanovništva. Takva preraspodjela stanovništva može se provoditi putem nekoliko različitih mjera: najprije onim mjerama koje se odnose na poduzeća (promjena prostorne distribucije radnih mjesta), zatim mjerama ulaganja u krajeve koji razvojno zaostaju te općenito mjerama za brži gospodarski razvoj. Mjere razmještanja stanovništva na

razini pojedinca mogu biti različite, no prije svega ljudi moraju biti ekonomski motivirani za doseljavanje u depopulacijska, često nerazvijena područja (Nejašmić i Štambuk, 2003: 485-487). Također, od velike je važnosti kakvi su stavovi ruralnih stanovnika. Prema istraživanju Damira Kovačića i sur. (2007) većina sudionika smatra da je ljude moguće zadržati u ruralnim naseljima povećanjem zaposlenosti (više od 50% sudionika dijeli to mišljenje) zatim poboljšanjem životnih uvjeta te poticajnim mjerama.

2.4. Obilježja ruralnih naselja

Objekti i institucije društvene i komunalne infrastrukture te dostupnost usluga i dobara nužni su za normalno funkcioniranje naselja i zadovoljavanje potreba seoskog stanovništva. Ukratko, istraživanja pokazuju kako su karakteristika naselja koja se nalaze u ruralnim područjima niska razina tehničke i komunalne infrastrukture i nedostatak institucija i ustanova društvenog standarda. Kada je općenito riječ o karakteristikama ruralnog prostora u Hrvatskoj može se reći kako ruralni prostor uglavnom karakterizira ograničen pristup temeljnoj infrastrukturi, kao što su gustoća cesta i željezničkih pruga, broj telefonskih priključaka, broj poštanskih ureda, lošija opskrbljenost domaćinstava vodom, kanalizacijom, električnom energijom, kao i općenito manja mogućnost zapošljavanja, pa tako neke procjene pokazuju da je čak svaki treći stanovnik sela u RH-u nezaposlen (Miljenović i sur., 2016).

Zaposlenje je, uz prebivalište, spol, bračni status, veličinu/broj članova obitelji, obiteljske prihode i ostalo, jedna od sastavnica kvalitete života ruralnih obitelji (Garrison, 1998). Snažna deagrarizacija koja je pogodila hrvatska ruralna područja te „ukidanje“ radnih mjesta u poljoprivredi doveli su do smanjenja ponude radnih mjesta čime se povećavao proces iseljavanja stanovništva, posebice mlađeg i obrazovanijeg stanovništva. Dodatno, hrvatska ruralna područja suočavaju se s visokom stopom nezaposlenosti. Prema podacima Državnog zavoda za zapošljavanje ukupna stopa registrirane nezaposlenosti (omjer registrirano nezaposlenog i aktivnog stanovništva na nekom području) u Hrvatskoj, u travnju 2023., iznosila je 6,1% (HZZ, 2023). Kada se analizira nezaposlenost u ruralnim područjima, stručne analize pokazuju da je broj nezaposlenih osoba veći u ruralnim nego u urbanim područjima (Kovačić i sur., 2007). Rezultati istraživanja Ane Miljenović i sur. (2016)

pokazuju da su obitelji koje žive u depriviranim, manje razvijenim općinama češće suočene sa situacijama nezaposlenosti, koje kumulativno prate drugi rizici i pokazatelji niskog socioekonomskog položaja obitelji kao što su izraženije teškoće u zadovoljavanju potreba članova kućanstva, značajno veća usmjerenost na korištenje socijalnih transfera i značajno rjeđe vlasništvo nad stambenim prostorom (češće korištenje stanova u državnom vlasništvu), izražene poteškoće u podmirivanju troškova školovanja djece te značajno veća izloženost obitelji vanjskim stresorima (siromaštvo, bolest i nezaposlenost) (Miljenović i sur., 2016).

U istraživanju Damira Kovačića i sur. (2007) „Kuda ide hrvatsko selo?“ analizirani su najvažniji infrastrukturni pokazatelji i namjere stanovnika u vezi ostanka ili napuštanja ruralnih naselja. Rezultati pokazuju da su najveći problemi stanovnika bili nezaposlenost, loša infrastrukturna opremljenost naselja te općenito lošiji životni uvjeti, u usporedbi s gradom. Više od petine ispitanika imalo je namjeru napuštanja mjesta stanovanja, a autori su tada zaključili kako bi taj novi egzodus ruralnog stanovništva mogao prouzročiti prenapučenost gradova te prolongirati neravnomjerni razvitak Hrvatske (Kovačić i sur., 2007).

Nešto recentnije istraživanje Đurđice Žutinić i sur. (2010.) pokazuje kako je svaki peti stanovnik hrvatskog sela u dobi od 25 do 45 godina razmišljao o preseljenju. Tako trećina (32,4%) njih kao poželjno odredište navodi veće gradove u Hrvatskoj, 2,7 % ispitanika planira emigrirati u zapadnoeuropske države, 2,1 % u neko od općinskih središta, a najveći dio (62,8%) još ne zna možebitno odredište. Koji su to nedostaci ruralnih krajeva koji mogu poticati na iseljavanje? Ranija su istraživanja pokazala da su slaba infrastrukturna opremljenost i prometna nepovezanost sela, nedostupnost javnih servisa i usluga i sl. čest razlog nezadovoljstva lokalnoga stanovništva i dodatni poticaj za napuštanje sela preseljenja (Žutinić i sur., 2010). Novija istraživanja su potvrdila da je institucionalna opremljenost hrvatskoga sela vrlo loša te su tako izrazito loše ocjene dobile četiri dimenzije. To su mreža socijalnih usluga (jaslice, dječji vrtići i domovi za ostarijele osobe), potom kulturna događanja na selu te mogućnosti zapošljavanja i ponuda zanimanja na selu i u bližoj okolini u kom se slučaju više radi o neopremljenosti većine sela tim institucijama i sadržajima nego o procjeni kvalitete tih usluga (Žutinić i sur., 2010).

Ruralna područja uglavnom zaostaju u stvaranju bruto domaće vrijednosti i u razini bruto domaćeg proizvoda. Razina bruto domaćeg proizvoda po stanovniku u visoko ruralnim

županijama je redovito ispod prosjeka Hrvatske, a među županijama s najnižim vrijednostima pretežu ruralne županije. To se odražava i na nizak angažman raspoloživih radnih resursa (koji se dodatno smanjuju iseljavanjem), visoke stope registrirane nezaposlenosti i niže prosječne dohotke (Obad, 2021).

2.4.1. Infrastrukturalna (ne) opremljenost

„U najčešćem značenju infrastrukturalna nekog naselja podrazumijeva tehničku opremljenost koja je preduvjet za uspješno funkcioniranje raznovrsnih službi i naselja kao cjeline“ (Štambuk i Mišetić, 2002: 157). Dostupnost raznih infrastrukturala bitna je u pogledu poboljšanja općenite kvalitete života u ruralnim područjima, kao i u pogledu psihološke dobrobiti poljoprivrednika gdje se kod poljoprivrednika smanjuje osjećaj izoliranosti te povećava osjećaj uključenosti u zajednicu (Diazabakana i sur., 2014 : 25). To potvrđuje i istraživanje kojim se utvrdilo da ruralnim područjima nedostaju i elementarne službe i institucije, zbog čega se ruralno stanovništvo moralo koristiti takvim uslugama u većim i lokalnim središtima i gradovima (Župančić, 2005: 617). Tehnička i socijalna infrastrukturala kao što su zdravstvene ustanove, škole, veterinarski službenici te drugi stručni službenici određuju donju granicu opremljenosti naselja i minimum standarda za kvalitetan život (Štambuk i Mišetić, 2002). Po podacima temeljenim na popisu 1991., tek u 33,4% hrvatskih seoskih naselja postoji osnovna škola, u 10,2% poštanski ured, a tek u 6,7% sela evidentirana je kakva zdravstvena ustanova (Štambuk i Mišetić, 2002). Dobra prometna povezanost (izgrađene prometnice, javni prijevoz, učestalost javnog prijevoza) važna je za komunikaciju ruralnih sredina s ostalim područjima i društvom. Uostalom, dobra prometna povezanost može biti važan čimbenik u zadržavanju seoskog stanovništva, ali isto tako omogućuje gradskom stanovništvu lakšu uporabu ruralnog prostora, bilo da im ruralno područje koristi za proizvodnju ili za rekreaciju. Ruralna područja se, tim obostranim kretanjem u prostoru, postupno integriraju u globalno društvo. Nažalost, činjenično stanje je slaba povezanost javnim prijevozom ruralnih područja s urbanim središtima. Zabačenim ruralnim mjestima jedina dodirna točka s urbanim središtima je često linija školskog autobusa koja, kada dođe kraj školske godine, ukida prometovanje (Pučka pravobraniteljica, 2017). Pučka pravobraniteljica daje preporuku jedinicama lokalne i područne (regionalne) samouprave „da

posreduju između građana i javnih prijevoznika u utvrđivanju voznih redova štiteći interese građana, kao i da iznađu izvore financiranja za nerentabilne linije“ (Pučka pravobraniteljica, 2017).

Dostupnost zdravstvenih ustanova i zdravstvene zaštite minimum je standarda za kvalitetan život. Prema članku 3. Zakona o zdravstvenoj zaštiti: „Svaka osoba ima pravo na zdravstvenu zaštitu i na mogućnost ostvarenja najviše moguće razine zdravlja, u skladu s odredbama ovog Zakona i zakona kojim se uređuje obavezno zdravstveno osiguranje u Republici Hrvatskoj.“ (Narodne novine br. 150/08, 2008). Hrvatska ruralna područja suočavaju se s dvije vrste problema: prvenstveno nedostaju liječnici i drugi zdravstveni radnici (medicinske sestre), a zatim u onim mjestima gdje liječnici postoje, nedostaju ambulate te liječnici posao obavljaju terenski. Pojedine županije, kao što su to Požeško-slavonska i Koprivničko-križevačka, nude beneficije poput osiguranog smještaja, veće plaće te bolje pozicije, kako bi privukle i zadržale liječnike u mjestima gdje ih nedostaje (Pučka pravobraniteljica, 2017). Stanovništvo ruralnih područja primorano je zdravstvenu uslugu potražiti u većim središtima i gradovima. Pristup zdravstvenim ustanovama i obavljanju pregleda u gradovima uvelike otežava i nedostatak javnog prijevoza iz manjih sredina, posebno osobama starije životne dobi te osobama slabijeg imovinskog stanja. Podatci iz istraživanja o ruralno-urbanim razlikama u percepciji troškova potrebnih za posjet liječniku pokazuju kako su oni gotovo dva puta veći u Republici Hrvatskoj nego u zemljama Europske unije (Pučka pravobraniteljica, 2017).

2.4.2. Ruralna naselja kao posebno mjesto življenja

Unatoč navedenim procesima koji negativno utječu na ruralna područja, ista definitivno imaju svoje posebnosti kao što su bliži međuljudski odnosi, sigurnost, bliži odnos s prirodom, solidarnost, međusobno pomaganje i posjećivanje.

Pojedina obilježja ruralnih naselja čine ruralna naselja poželjnim mjestom za stanovanje, kao što su to primjerice pozitivna ekološka obilježja, niži troškovi života, bolja međusobna povezanost ljudi, spontanost i povjerenje (Miljenović i sur., 2016). Robert Redfield, američki antropolog i etnolog, je davne 1947. definirao tradicionalni način života seoskih zajednica pojmom narodnog društva određujući ga kao: „malo, izolirano, nepismeno

i homogeno, sa čvrstim osjećajem grupne solidarnosti. (...) Ponašanje je tradicionalno, spontano, nekritičko i personalno, ne postoji ozakonjenje ili običaj eksperimenta niti refleksija s intelektualnom svrhom. Srodstvo, njegovi odnosi i institucije su kategorije iskustva, a porodična grupa je jedinica akcije; sveto dominira nad profanim; ekonomija je prije status negoli tržište.“ (Redfield, 1947 prema Šuvar, 1988: 65). S modernizacijskim promjenama, koje su obuhvatile ruralna područja i stanovništvo nestaju i tradicionalni oblici rada i življenja pa se shodno tome mijenjaju i aspekti društvenosti; mijenja se zajednica, obitelj, kolektivni rad i kolektivni život. Selo prestaje biti (tradicionalna) zajednica (njem. *Gemeinschaft*) koja počiva na krvnom srodstvu i osjećaju pripadnosti i solidarnosti te postaje društvo u malome i dio društva (njem. *Gesellschaft*) u kojem važe sasvim drugačija pravila života utemeljena na pravu te je određeno interesom i voljom pojedinca (Tönnies, 2012). Dakle, ruralno društvo danas je prošireno, opismenjeno, a tradicionalni obrasci ponašanja više nisu dominantni. Međutim, neka obilježja ruralnih zajednica ostala su nepromijenjena: način života u ruralnim područjima obilježen je pripadnošću malim zajednicama koju karakteriziraju osjećaj pripadnosti i bliski odnosi te sigurnost. Seoska kultura, u odnosu na masovnu kulturu koja je karakteristična za gradove, ima određenu posebnost (Župančić, 2002). U svom radu *Tranzicija i modernizacijske perspektive hrvatskog sela* Milan Župančić navodi brojne prednosti koje nudi selo kao što je manje zagađena sredina i ljepši krajobraz gdje se živi u „krilu prirode“, kao i niz ekonomskih prednosti kao što su jeftiniji život i niže stanarine te lakši dolazak do zemljišta za izgradnju kuće ili renovaciju, a intenzivniji su i ugodniji rodbinski, susjedski i prijateljski odnosi, što govori o drugačijoj kvaliteti življenja, pa čak i o alternativno drugačijem životu (Župančić, 2000).

Klasik ruralne sociologije, Pitirim Sorokin koji je svoje stavove o odnosima sela i grada oblikovao na iskustvu seljačkog načina života i rada, formulirao je tezu „krilo prirode“ u kojem živi seljak. On povlači paralelu između seljaka i građanina karakterizirajući seljaka kao osobu koja ima uže iskustvo, ograničena znanja, ali je solidarniji od građanina. Ističe činjenicu da seljak nema posla s knjiškim svijetom, već sa živim stvarima, ne bavi se sjenkama pojava već sa samim životom dok je građanin, oprečno, u suživotu i radu s automatima, i sam postao automat, seljak radi i živi u živoj prirodi i poznaje njezine cikluse. Prema tome seljak ne robuje senzacijama, modama i pomodarstvu, ne voli grlatost i krajnost,

već živi uravnoteženo u svijetu tradicije, društvu predaka i djedova, i carstvu zdravog razuma (Sorokin, 1931 prema Župančić, 2000).

Prema dosadašnjim istraživanjima ruralnih prostora prednosti ruralnih naselja, koje navode sami sugovornici, vezane su uz samu ruralnu sredinu kroz povezanost i život okružen prirodom, zdraviji život, čistiji zrak i okoliš te slobodu i mirniji život bez buke prometa i užurbanosti (Jambriško, 2022). Prednosti su za njih i manji troškovi života (uspoređujući s većim središtima i gradovima), mogućnost uzgoja vlastite i zdravije hrane potrebne za život, veća međusobna povezanost i kontakt s ljudima, susjedima, poznanicima i obitelji, bliski i prisniji odnosi te uzajamnost (Jambriško, 2022: 21). Tako u istraživanju „Percepcija kvalitete življenja i namjere o odlasku iz ruralnih sredina“ 55,9% sudionika vrlo pozitivno ocjenjuje međususjedske odnose kao što su kontakti sa susjedima, snošljivost, uzajamno pomaganje i slično (Žutinić i sur., 2010). Posebnosti ruralnih područja ističu se i za vrijeme kriznih prilika u društvu. Župančić navodi kako veliki značaj za ruralna područja ima poljoprivreda: „značaj poljoprivrede opada s općim razvojem, a zapošljava i sve manji broj seoskog žiteljstva, njezin značaj za ruralni prostor ipak ne opada razmjerno tome. To posebno vrijedi za krizne prilike u društvu...“ (2002: 36). Upravo je globalna pandemija COVID-19 koja je pogodila i Republiku Hrvatsku verificirala korisnost ruralnih područja osobito jer se povećala važnost nacionalne poljoprivredne djelatnosti. Dodatno, potreba za nacionalnom poljoprivrednom proizvodnjom ojačana je zatvaranjem državnih granica i „blokiranjem“ tržišta.

2.5. Pandemija bolesti COVID-19

Koronavirus je novi soj virusa koji se pojavio krajem 2019. godine u gradu Wuhan u Kini, a uzrokovao je globalnu pandemiju COVID-19. Širenje bolesti u Europi prvenstveno je bilo uzrokovano kapljičnim prijenosom s čovjeka na čovjeka. Osim prijenosa s bolesnih ljudi, virus se prenosio i s asimptomatskih bolesnika (Skitarelić i sur., 2020). Dana 11. ožujka 2020. Svjetska zdravstvena organizacija proglasila je pandemiju COVID-19 u cijelom svijetu (MUP RH, 2022). Pandemija je zahvatila više od 200 zemalja na globalnoj razini, a ozbiljno je utjecala na globalno zdravlje i ekonomiju (Brečić i sur., 2020). Stožer civilne zaštite RH donio je niz odluka kako bi se spriječilo daljnje širenje zaraze novim, koronavirusom. Neke od odluka bile su zatvaranje obrazovnih institucija (pa je tako sva nastava u svim

institucijama održavana online), ograničavana su javna okupljanja, obustavljen sav javni prijevoz te je ograničeno bilo napuštanje mjesta prebivališta ili stalnog boravka. Pandemija je sa svim navedenim mjerama, osim na zdravstvenu zaštitu, posljedično utjecala na ekonomske, socijalne, kulturne, političke i sve ostale aspekte cijele populacije, kako u Hrvatskoj tako i u cijelom svijetu. Provođenje preventivnih mjera, uključujući nošenje zaštitnih maski, učestalo pranje ruku, dezinfekcija površina, i prije svega, socijalno distanciranje i karantena zaraženih pojedinaca, utjecalo je na svakodnevne aktivnosti populacije te je zasigurno utjecalo na opće funkcioniranje i dobrobit pojedinaca. Pandemija je negativne posljedice ostavila i na tržište rada i svjetsko gospodarstvo prijeteci tako ukidanjem velikog broja radnih mjesta u onim djelatnostima koji su bili pod najvećim udarom pandemije. U izvještaju Međunarodne organizacije rada (2020) preliminarne procjene upućuju na porast globalne nezaposlenosti zbog COVID-19 virusa za najmanje 3% (scenarij niskog povećanja nezaposlenosti) do čak 13% (scenarij visokog povećanja nezaposlenosti) u odnosu na razinu od 188 milijuna nezaposlenih osoba u 2019. godini. Mnoga istraživanja proučavala su i negativne psihološke učinke karantene nakon izbijanja SARS-Cov-2, a nedavna su istraživanja uvela pojam „koronafobija“ koji opisuje stres i anksioznost među općom populacijom (Xu Z i sur., 2021). Pojava COVID-19 uzrokovala je veliki medijski interes i brojne nepoznanice koje su uvijek plodno tlo za razvoj stigmatiziranih uvjerenja. COVID-19 uzrokovao je stigmu zbog toga što je to bila nova bolest za koju se vezao niz nepoznanica, zatim je postojao strah od nepoznatog (nevidljivog) kao i strah koji se lako povezivao s „drugima“ (Brečić i sur., 2020). U prvim danima epidemije informacije su bile rijetke, često i krajnje uznemirujućeg sadržaja što je, kod opće populacije, budilo strah i tjeskobu. Shodno tome, u vremenu tijekom trajanja pandemije nastao je niz empirijskih i teorijskih znanstvenih radova u čijem su središtu učinci pandemije COVID-19 na određeni aspekt društva ili ciljanu skupinu primjerice, učinci pandemije na ugostiteljstvo, turizam, ponašanje potrošača, zdravlje mladih... (za više vidjeti Blaži i Uljančić, 2021, Mamić Sačar, 2021). Međutim, u proučavanju tih radova vidljivo je kako nedostaju radovi koji se bave utjecajem pandemije na ruralna područja i ruralno stanovništvo.

Učinci pandemije COVID-19 na ruralni život sociološki je vrlo relevantna tema koja ukazuje na s jedne strane potrebu boljeg razumijevanja ruralnih područja, posebnosti ruralnog stanovništva i njihova načina života, pri čemu se kod izvanrednih situacija poput

pandemije i to nužno mora uzimati u obzir pri propisivanju mjera, odnosno ukoliko govorimo o nužnosti revitalizacije samih ruralnih područja moramo ih bolje razumjeti kako bi se jačala, a ne dodatno uništavala njihova otpornost. Konačno, upravo je globalna pandemija COVID-19 pokazala da otkrivamo ponovno važnost upravo ruralnih područja u socio-ekonomskom smislu (važnost poljoprivrede, bližeg odnosa s prirodom a time i zdravijeg čovjeka i ostalo) kada se suvremeno društvo nađe u krizi.

Posebnost ruralnog života tradicionalno uključuje bliske međuljudske odnose, snažne obiteljske veze, jaku socijalnu koheziju, često druženje i pomaganje, a što je sve zapravo bilo uvelike reducirano ili sprječavano provedbom pandemijskih zdravstvenih mjera. Primjerice, očekuje se da bi se promjene uzrokovane pandemijom mogle posebno osjetiti kod starije populacije, koji su navikli na tradicionalnije obrasce ruralnog življenja i nisu toliko u toku s modernim oblicima komunikacije poput mobilnih telefona i interneta koji su postali izrazito bitni tijekom zatvaranja i distanciranja za prijavu na cijepljenje, video pozive s fizički udaljenim članovima obitelji i sl. ili su moguće jače pogođene bile žene na koje je pao dodatni teret brige o kući i ukućanima zbog rada od kuće i online škole. S druge strane, ruralna područja, uključujući i ona hrvatska, već dulje vrijeme prolaze različite procese globalizacije, modernizacije, urbanizacije, tehnološkog napretka i dr. koji su doveli do transformacije ruralnih područja u suvremenoj eri. Međutim, i u domaćoj literaturi radovi upozoravaju da su ruralna područja i dalje mjesta posebnog življenja vezano za oblike društvenosti i odnosa u zajednici, različiti od onih gradskih, više distanciranih, individualiziranih i promjenjivih.

3. Metodologija

Predmet ovog istraživanja su učinci globalne pandemije COVID-19 na život hrvatskih ruralnih stanovnika.

Cilj ovog rada je i teorijski i empirijski ispitati i utvrditi je li i, ako jest, na koji je način pandemija COVID-19 utjecala na ruralni život u hrvatskim ruralnim područjima, iz perspektive ruralnog stanovništva.

Temeljno istraživačko pitanje koje se u radu ispituje glasi: Smatraju li stanovnici hrvatskih ruralnih naselja da je pandemija bolesti COVID-19 utjecala na promjene u ruralnom načinu života, zašto smatraju da jest ili nije i na koji način?

U svrhu izrade ovog diplomskog rada korišten je kvalitativni pristup metodom dubinskih polu-strukturiranih intervjua. Korišteni su postojeći podaci prikupljeni u sklopu Uspostavnog znanstveno-istraživačkog projekta Hrvatske zaklade za znanost pod nazivom „Socijalno- ekološki izazovi ruralnog razvoja: –objektivni i subjektivni pokazatelji otpornosti hrvatskih ruralnih socijalno-ekoloških sustava“ (HRZZ, UIP-2019-04-5257, 2020-2024). Za provedbu istraživanja i transkripciju intervjua dobiveno je pozitivno mišljenje Povjerenstva Odsjeka za sociologiju za prosudbu etičnosti istraživanja u sklopu navedenog projekta (broj odluke: 02-2021/2022). Podaci su bili prikupljeni metodom dubinskih polu-strukturiranih intervjua provedenih „licem-u-lice“ u vremenskom periodu od siječnja 2022. godine do lipnja 2022. godine. Odlukom Stožera civilne zaštite Republike Hrvatske neke od nužnih epidemioloških mjera koje su u tom periodu bile važeće bile su: mjere fizičkog distanciranja (od najmanje 2 metra u zatvorenom prostoru i 1,5 metar na otvorenom prostoru), zabrana održavanja svih javnih događaja i okupljanja na otvorenim prostorima na kojima je prisutno više od 50 osoba te u zatvorenim prostorima na kojima je prisutno više od 25 osoba, javna događanja i okupljanja i svečanosti svih najduže su mogla trajati do 24,00 sata, ograničeno je bilo radno vrijeme pekarnica do 24,00 sata, zabranjena je bila prodaja alkoholnih pića u vremenu od 24:00 do 06:00 sati, strogo je bilo pridržavanje protuepidemijskih mjera u teretanama i fitness centrima, preporuka je bila da se vjerski obredi kad god je to moguće prenose putem radijskih i televizijskih programa, a ako su se održavali uz prisustvo vjernika, vjernici su bili obavezni nositi zaštitne maske ili maske za lice (za više vidjeti Stožer civilne zaštite RH, 2022).

Polustrukturirani intervjui su korisni za ovaj tip istraživanja jer nam daje „širu sliku“ uz čiju pomoć „želimo dobiti opis života našeg sugovornika, tako da nam objasni značenje događaja ili pojava o kojima se razgovara“ (Potkonjak 2014:71-72).

S obzirom da su u navedenom istraživanju proučavani objektivni i subjektivni pokazatelji otpornosti hrvatskih ruralnih socijalno-ekoloških sustava, pitanje o pandemiji COVID-19 jedan je dio protokola. Pitanje koje je relevantno za ovaj rad glasillo je: „Je li pandemija korona virusa značajnije utjecala na vašu svakodnevicu i ako da, na koje sve načine?“. Intervjui su bili provedeni u prostorima po odabiru i preferenciji sugovornika i sugovornica te snimani diktafonom. Identiteti sugovornika bili su poznati provediteljima intervjua, a transkripti su anonimizirani kako se ne bi otkrio identitet sugovornika.

Analizirano je 50 intervju sa sljedećom dobnom strukturom: 21 sugovornika/ca mlađe dobi (18-34 godine); 15 sugovornika/ca srednje dobi (35 do 59 godine) i 14 sugovornika/ca starije dobi (60+ godine). Podjela uzorka po spolu je takva da je bilo 28 sugovornica te 22 sugovornika. Što se tiče regionalne podjele, iz regije *Jadranska Hrvatska* (Istarska županija, Šibensko-kninska županija, Splitsko-dalmatinska županija, Zadarska županija, Primorsko-goranska, Ličko-senjska županija, Gorski Kotar) bilo je 22 sugovornik/ca, iz regije *Istočna Hrvatska* (Brodsko-posavska županija, Osječko-baranjska županija, Požeško-slavonska županija, Bjelovarsko-bilogorska županija te Virovitičko-podravska županija) bilo je 15 sugovornika/ca, iz regije *Sjeverna Hrvatska* (Krapinsko-zagorska županija, Varaždinska te Koprivničko-križevačka županija) bilo je 7 sugovornika/ca, iz regije *Središnja Hrvatska* (Zagrebačka županija te Karlovačka županija) bilo je 6 sugovornika/ca. Prosječno trajanje intervju je bilo oko 32 minute, s time da je duljina intervju varirala od 15 do 105 minuta.

Rezultati su analizirani tematskom analizom, vođenom temeljnim istraživačkim pitanjem. Tematska analiza uključivala je kodiranje odgovora sugovornika koji su se grupirali u teme i podteme. Generirane su ukupno tri temeljne kategorije odgovora: negativni učinci pandemije COVID-19 na ruralni život, pozitivne strane ruralnog življenja u svezi pandemije COVID-19 bez učinaka pandemije COVID-19.

4. Rezultati

U ovom dijelu rada prikazat ćemo rezultate istraživanja. Rezultati će raspraviti što podrazumijeva kontekstualizaciju dobivenih rezultata te njihovu usporedbu s prethodnim istraživanjima koji su bili spomenuti u teorijskom dijelu rada.

4.1 Negativni učinci pandemije COVID-19 na ruralni život

Prva kategorija odgovora su negativni učinci pandemije u koju je svrstan najveći broj iskaza odnosno 27 sugovornika je kazalo kako je pandemija COVID-19 imala negativne učinke na njihov život. Kategorija negativnih učinaka pandemije ima nekoliko podtema ovisno o tome kako su sudionici istraživanja doživjeli pandemiju COVID-19 te kako je ista utjecala na njihovu svakodnevnicu, a te podteme su: međuljudski odnosi (socijalno distanciranje), mobilnost, zaposlenost te kolektivni strah.

4.1.1. Međuljudski odnosi (socijalno distanciranje)

U početku pandemije ograničavanje ljudskih kretanja izravno bilo povezivano sa socijalnim distanciranjem što je pogrešna percepcija jer je nužno bilo da ljudi budu fizički udaljavani jedni od drugih, a ne socijalno kako se to percipiralo. Najveći dio sugovornika je navodio kako je COVID-19 negativne učinke imao na međuljudske odnose i socijalni život uzrokujući sve izraženije socijalno distanciranje. Koliko je čovjeku od važnosti bliskost i povezanost s društvom te druženje govori podatak da je više od 50% sugovornika, u ovom istraživanju spomenulo socijalno distanciranje kao restrikciju koja je u najvećoj mjeri utjecala na njihovu svakodnevicu. Prvenstveno se promijenio odnos s drugim ljudima jer su se ljudi, uslijed restrikcija, distancirali i izolirali. Sve aktivnosti su bile prebačene u njihove domove, ljudi nisu odlazili na putovanja, u kazališta i kina te druženja s prijateljima.

„Pa je, zbog toga što nismo mogli odrađivati ništa što smo inače, nekakve susrete dnevne, kave, manifestacije karnevalske i to sve skupa, za što živimo, što je za nas “must have” ono, mora bit. U biti ti ljudski resursi jer ja sam društvena, meni je to stvaralo...da, onda rastojanje i non stop razgovor o tome već... utječe, kako da ne. Mislim da da, ne znam na koga nije utjecalo, em finansijski, poslovno, privatno, društveno, mislim da je to ostavilo trajnu posljedicu.“ (VI01, Ž, srednja dob)

Na neke pojedince te na njihovo mentalno zdravlje to je ostavilo trajne posljedice:

„Odnos se poremetio. Ljudi se zatvorili, pogotovo prvu godinu, onaj boji se onoga, tako je bilo. Ja sam isto to pregorio teško, i dalje imam posljedica, ne mogu se vratit. Ljudi se plaše jedni drugog neće da dolaze.“ (RU01, M, srednja dob)

„Je, da. Znači, onaj kontakt sa ljudima dosta izgubio... više se ne ide toliko ni po gostionama ni po kafićima, na druženje, posle posla znali smo nekad otići negdje. Ne dolazi se toliko ni u kuće, ono kad je bilo ovoga... svi su se distancirali, povukli i mislim da se to polako da je to... da će ostaviti traga. Mada je u ljudskoj naravi, da se ljudi druže, pričaju, ovaj...“ (DR05, M, srednja dob)

„Strahovito, znači to je po meni kuga 21 stoljeća koja je napravila upravo taj korak u kojem ja mislim da nismo smjeli krenuti, udaljavanje ljudi, nezbližavanje, još veća izoliranost od svega i mislim da ćemo tek osjetiti posljedice“ (VI02, M, srednja dob)

„Pa promijenilo se s obzirom na ono što vidim kod djeteta i što vidim kod sebe, da smo nekako više distancirani, oprezniji nemamo taj način odnosa sa ljudima kao što je nekad bilo. Uvijek nekako prežemo, dal' ćemo blizu ili nećemo onda ta online nastava, mislim to je ono bilo prestrašno, mislim ono što sam ja vidjela.“ (MA01, Ž, srednja dob)

„Jeste. Ljudi su se prije posjećivali onako, padne vam napamet, zvrnete. Ljudi više nisu slobodni. Možda neko tamo ima nekakve simptome, možda imam ja, pa drugi ću put. Prošla je godina, pa dogodne opet. Ljudi su se otuđili dosta i ta mjesta gdje se izlazi, pa ovoliko ljudi može, pa treba maska, nekakva distanca, pa neću gužva je, vidiš zagušljivo je. Dosta je promijenilo se. Nadam se da ćemo to brzo zaboraviti.“ (RO02, Ž, srednja dob)

4.1.2. Mobilnost

Sljedeća kategorija koju su sudionici u velikoj mjeri istaknuli kao važnom, a koja je pod učincima COVID-19 te restrikcija bila ograničena je mobilnost odnosno kretanje. Osim zabrane prelaska državnih granica na snazi je bila i *Odluka o zabrani napuštanja mjesta prebivališta i stalnog boravka* zbog čega je u periodu od 23. ožujka do 11. svibnja 2020. godine bilo zabranjeno prelaziti granice općina (Pučka pravobraniteljica, 2017). Prelazak iz općine u općinu bio je omogućen u nekim iznimnim situacijama (odlazak liječniku, u trgovinu, poštu, ljekarnu) što je bilo regulirano sustavom propusnica sa svrhom suzbijanja zaraze i zaštite ljudskih života i zdravlja. Sugovornici su navodili kako im je upravo taj period te mjera zabrane napuštanja mjesta prebivališta bio teži od drugih mjera.

„Neko vrijeme kada su bile i one propusnice... to je bilo ono katastrofa nismo mogli uopće ni u grad ni nigdje, pa je ono, to mi je bilo... to mi je bio najgori period, baš ne možeš nikud.“ (GO01 (2), Ž, mlađa dob)

Gotovo svim sudionicima problem je predstavljala kupovina namirnica. Zbog ograničenog kretanja te propusnica kupovina namirnica mogla se obavljati jedino u lokalnim

prodavaonicama koje su male te cijene namirnica poprilično odskaču od cijena u većim trgovačkim centrima koji se nalaze u većim mjestima ili gradovima:

„Pa nije ništa. Samo eto na primjer ono, dobro to je svagdje trebalo, dozvola. Nekad se trebalo iz općine u općinu, s time da nemamo uopće ni jednu normalno aj' recimo trgovinu, Konzum ili nešto. Što nema u općini. Beli Manastir, to je druga općina. Belišće, Valpovo druga općina. Tak da ono, jednom tjedno se moglo dobit tu dozvolu i to je to. Ako nešto zaboraviš, nadrljao si. Hahaha.” (PE07, Ž, mlađa dob)

„Pa... za ono vrijeme lockdowna, kad smo recimo...ono...da kažem sve je bilo zatvoreno, u smislu grad je između nekih općina, znale biti poteškoće jer, ja sam, što kaže, kad su djeca mala pa ti neke prehrambene stvari za djecu nemaš u Velikoj, pa trebaš tražiti propusnicu da bi otišao u Požegu ili takvo neke stvari...onako. Tad shvatiš da nemaš sve konkretno u svom mjestu...” (VE04, Ž, mlađa dob)

„Skupo je i još su bili... I onako je skup, ali su tada još bili povećali cijene jer se znalo da ne možemo nikud osim tamo, tako da ono za 100 kuna si mogao doslovno kupit žvakaću..” (GO01 (2), Ž, mlađa dob)

Ipak, rijetki sudionici su navodili kako im ograničeno kretanje nije predstavljalo veći problem u njihovoj svakodnevici, već su osjećali kako je nastupio određeni mir iako su osjetili posljedice tih mjera:

„Bio neki mir, on [suprug] se jedino zabrinuo da li treba ona propusnica za ovce, za pašnjak u drugu općinu. Inače smo doma bili. Mijesili tijesto, radili zalihe i tako. Jedino na tržnicu u Labin, jedino su nas tamo stopirali i nismo mogli poći tamo. Ali dobro, ljudi su se prilagodili.” (GRS02, Ž, srednja dob)

4.1.3. Zaposlenost

Osim na međuljudske odnose i mobilnost, sugovornici su navodili kako se pandemija COVID-19 značajnije negativno odrazila i na zaposlenost. Osim što se povećao broj nezaposlenih, mnogim zaposlenima je pandemija promijenila način rada budući da je sve veći broj ljudi bio prisiljen na rad od kuće. Rad od kuće promijenio je dinamiku života te rituale ne samo ruralnog stanovništva već i populacije u cijelom svijetu, pogoršavajući

međuljudske odnose. Na taj se način pojačavalo i socijalno distanciranje koje je, za sugovornike u ovom istraživanju, predstavljalo najtežu posljedicu COVIDa-19:

„Da, šta se tiče posla, bili smo tri tjedna od kuće smo radili (...) i onda smo najnormalnije osim nakon onog početnog vala. Tri tjedna smo bili uzeli prisilni godišnji. U biti jedan tjedan smo bili na godišnjem, i dva tjedna smo radili online.“ (LI01, M, mlađa dob)

„Mislim, nije mi ništ' posebno [utjecala]. Išla sam dalje na posao, radila sam od kuće, nije nekako, da.“ (VE04, Ž, mlađa dob)

„Pa zapravo sam više boravio u mjestu, jer sam više bio na računalom, pa nije bilo potrebe putovati u grad na radno mjesto. Radno mjesto mi je bilo u sobi. Tu sam boravio. Više tu.“ (JE02, M, mlađa dob)

Dakle, poslodavci su, kako bi zadržali profitabilnost, provodili različite mjere pa su tako neke zaposlenike upućivali na godišnji odmor, neplaćeni dopust te na rad od kuće, dok je određeni broj poslodavaca koristio mjeru privremenog udaljavanja s rada, neisplatu plaća kao i izvanredni otkaz ugovora o radu što je etički upitno. Tako jedna od sugovornica navodi:

„Mi smo zbog korone dobili otkaz u Sloveniji, tako da sam ja bila doma nekih 8 mjeseci i onda su nas zvali nazad u dnevnu i to je smanjilo plaću i onda sam opet zbog korone dobila otkaz. Tako da ono... jedino zbog posla.“ (GO01 (2), Ž, mlađa dob)

4.1.4. Kolektivni strah

Sugovornici su u iskazima navodili kako su za vrijeme trajanja pandemije primijetili pojavu i širenje kolektivnog, nevidljivog straha. Naši sugovornici navode kako su, uslijed pandemije i mjera osjetili da se u ruralnim krajevima dogodila promjena te da se ljudi boje i imaju strah od druženja i bilo kakvih okupljanja.

„...ne znan, osjetila je se neka promjena i strah kod ljudi i sve...“ (DI01, Ž, mlađa dob)

„I ljudi se boje, svaki skup koji god da radim, evo sad je bio dan Roma, bilo je preko 100 ljudi a ja sam očekivao barem 200, nije bilo. Ljude je strah. Jeste, i uspjeli su u

tome, ne samo što se tiče te, u svakom pogledu... u svakom pogledu u smislu distance, nema više druženja i korona.. “ (DA08, M, srednja dob)

Prema sugovornicima, veliku ulogu u cijeloj COVID-19 krizi te pojavi i širenju straha kod ruralne populacije imali su i mediji te način njihovog izvještavanja. S jedne strane mediji su promovirali zdrave stilove ponašanja i zaštite od zaraze, a s druge strane takve vijesti su mogle dovoditi do masovne histerije i straha među populacijom u već postojećoj kriznoj situaciji (Đokić, 2022). Mediji su postali moćno oružje tradicionalne politike straha koja instrumentalizira kolektivni strah pučanstva kako bi iznudila pasivni pristanak za primjenu izvanrednih mjera koje ograničavaju temeljne pojedinačne građanske slobode (Vujić, 2021).

„To ti je strah, jedino to ti strah. Ono te korone, oni ti vele ovo, oni ti vele ono, onda si tu samo psihički bio opterećen, ali inače mi smo se dosta pazili i maske i ova zaštitna sredstva pa je bilo dobro.“ (SJV001, Ž, starija dob)

„...svi su bili na početku, uplašeni, isprepadani, mislim kako je to izgledalo i kako su lijepo servirali to je izgledalo kao da ćemo svi pomrijeti. Normalno da se... automatski bojiš za roditelje, bojiš se za djecu, bojiš se za sve. (...) Dosta se ljudi bojalo to znam, neki su ono ne znam kad je, neko od susjeda je imao koronu, ovaj prolazi po cesti, još smo se poslije zezali, ne skače korona na ljude pa smo se zezali haha. Bilo je nekad tih situacija smiješnih, sad je ono...” (PO06, Ž, mlađa dob)

„Nisam prije cjepiva, išla jedno vrijeme, što kažu da...ja volim otići u Crkvu. Bojala sam se, jer sam plućni bolesnik. Onda sam se bojala ako zaglibim da neću dobro proći ili ću na respirator i da ću gotovo. Onda sam se jako čuvala.“ (BE10, Ž, starija dob)

„Ali pandemija je zakočila puno toga, mislim da je naučila veliki broj ljudi da treba biti jako oprezan, da treba sudjelovati na način da zaštititi sebe, i druge.“ (RO01, M, starija dob)

4.2 Pozitivne strane ruralnog življenja u svezi pandemije COVID-19

Druga kategorija odgovora su pozitivne strane ruralnog življenja pri čemu sugovornici navode upravo specifičnosti ruralnih područja. 8 sugovornika je govorilo o pozitivnim stranama ruralnog življenja, ali i negativnim učincima. Sugovornici su u najvećoj mjeri isticali kako je COVID-19 učinke imao na njihovu svakodnevnicu no u manjoj mjeri nego što bi u slučaju da žive na nekom drugom području odnosno u gradu ili većem središtu. Prvenstveno je to zbog specifičnosti ruralnih područja, kao što su to povezanost i život okružen prirodom, zdraviji život, čišći zrak i okoliš te sloboda i mirniji život bez buke prometa i užurbanosti. Sugovornici su navodili kako su osjećali „slobodu“ da mogu slobodno prošetati šumom ili poljem kad su to htjeli, bez mogućih sankcija, za razliku od nekoga tko stanuje u gradu u kojem je slobodno kretanje bilo otežano:

„Pa recimo ja i jesam imao tu sreću što živim na selu i što imam 4 psa doma meni kad je dosadilo biti u kući... uzmem pse, odem 5km u jednom smjeru, 5km u drugom po poljima ,ne može mi nitko biti blizu ni da hoće i u tom smislu sam imao neki outlet. (...) Jel su [restrikcije]pridonijele u početku svemu tome da ne vidim neke prijatelje dosta dugo, ali kažem imao sam taj, imao sam tu sreću što ja kad sam kad sam htio izaći iz kuće, ja sam se mogao otići prošetati po polju, mogao sam otići, trčati, voziti bicikl, nitko mene neće legitimirati tri kilometra u šumi ono, ne moram se ničeg bojati, ne moram (...) Nije mi u svakom slučaju promijenilo način i dinamiku života, kao što je to promijenilo nekomu grad sigurno.“ (GB03, M, mlađa dob)

Sugovornici su upravo tu slobodu ruralnih područja navodili kao prednost naspram grada i života u gradu:

„...ali mi tu koronu nismo osjetili toliko da smo bili kao u velikim gradovima. Ja sam mogla otići u dvorište svoje, znači mogli smo u vrt otići, mogla sam sjediti, mogla sam se sunčati, mogla sam što hoću. Jedino što nisam mogla da se družim sa susjedima. To je prednost na selu, a vi u gradu kad vas uhvati morate u stan. Završite, ajmo završiti, svi na selo! haha.“ (PO03, Ž, starija dob)

„Meni osobno, meni nije ništa, dobro mi je došla ovakav prisilan način da sam bio svaki dan u prirodi haha šalim se. Ja sam to iskoristio na takav način. I mnogi ljudi su to radili.“ (R001, M, starija dob)

„Mi smo bili zatvoreni, ali opet smatram koliko god da je bila korona, mi smo si svi tu pričali izađeš na dvorište, izađe drugi susjed pa ako ništa drugo preko plotu ono razgovaramo dok mislim da u gradu toga nije bilo tak da smatram da smo mi imali jednu prednost što smo na selu za vrijeme te korone. „ (ZGZ002, Ž, mlađa dob)

Zbog karantene privremeno su se zatvarale teretane i dvorane za vježbanje, a onemogućeno je bilo i vježbanje na otvorenom. Prema istraživanju Parka i suradnika, tjelesna aktivnost dokazano smanjuje negativne učinke karantene kao što su depresija, samoća i dosada (Park i sur., 2020). Bavljenje tjelesnom aktivnošću, primjerice vježbanje na otvorenom, šetnja i planinarenje, bilo je znatno lakše u ruralnim krajevima gdje je općenito manja koncentracija ljudi, pa nema tolike ugroze od širenja virusa. Također mjesta za bavljenjem aktivnošću (polja, šume, planine, jezera) dostupnija su u ruralnim područjima nego što je to slučaj u gradovima i većim urbanim naseljima.

„Pa ovo što sam prije rekla, s obzirom da imamo mogućnosti da smo vani ..na... na nekom svom dvorištu u šumama, da šetamo, da vozimo bicikla po tim šumama jer imamo staze i tako.“ (MA01, Ž, srednja dob)

„E sad, možda je to ipak nekako u tim manjim mjestima, kad visi u neboderu drugačije. Jer ti nisi u zatvorenom prostoru. Znači ja mogu izaći u moj vrt, šetati se po mom vrtu, šetati se po mojoj ulici, pa neću nikoga ugroziti, jer sam ipak, ne znam, na zraku si. I mislim da u tom smislu, hajde možda...bi bilo lakše. (...) Mislim da nam je bilo lakše to sve skupa podnašati, jer si ipak vani, ti iz svoje kuće izađeš na..u vrt, na livadu. Odeš u planine, pa šećeš po planinama i nikog ne ugrožavaš niti tebe neko ugrožava.“ (JE01, Ž, starija dob)

Specifičnost ruralnih područja dodatno je naglašena i u Programu Vlade Republike Hrvatske za mandat 2020.-2024. Naime, jedan od prioriteta programa je „Ekonomska suverenost“ odnosno samodostatna, održiva i zelena Hrvatska gdje je, jedan od ciljeva i Samodostatnost u hrani i niskougljična energetska tranzicija. Upravo je ovdje naglašena važnost ruralnih područja i poljoprivrede, posebice u vrijeme kriznih situacija kao što je COVID-19: „Aktualna pandemija dodatno je naglasila važnost sela i ruralnih krajeva za budućnost Hrvatske s obzirom na njihovu ulogu u ostvarenju prehrambene samodostatnosti. Koncept samodostatnosti u energetici temelji se i na učinkovitom korištenju našeg energetskog potencijala. Ekološka i energetska tranzicija Hrvatske, pored veće

konkurentnosti na tržištu i energetske samodostatnosti, osigurat će održiviji rast, dostupniju energiju građanima i očuvan okoliš novim generacijama“ (Vlada Republike Hrvatske, 2020). Pozitivna strana je uočavanje potencijala ruralnih krajeva od vladajuće vlasti te nada u revitaliziranje istih.

4.3 Bez učinaka pandemije COVID-19

Od ukupno 50 sugovornika koji su sudjelovali u istraživanju 15 sugovornika je odgovorilo kako pandemija COVID-19 nije imala značajnih učinaka na njihovu svakodnevnicu. Ponajprije je to zbog poštivanja mjera i življenja u skladu s istima pa se shodno tome njihova svakodnevnicu nije značajnije promijenila.

„Pa nije, ne, ne.“ (SI09, Ž, srednja dob)

Među njima se nalaze i sugovornici na čiju svakodnevnicu COVID-19 nije imao većih učinaka, no percipiraju kako je COVID-19 učinke imao na njihovu okolinu ne mijenjajući njihovu svakodnevnicu:

„Iskreno, ne, budući da nema toliko tamo ni ljudi i nismo bili ajmo reći ograničeni i da moramo biti u kući kao što su možda bili stanovnici nekih gradova, da kad je bio lockdown, da onda moramo biti u stanu tako da taj dio. Jedino sam primijetila recimo za vikend da je, da je... češća posjećenost sa strane turista ili ljudi iz nekih središta, na primjer Rijeka često dolaze u Gračišće pošto vam postoji staza za šetnju i tako dalje tako da posjećenost da je možda porasla.“ (GRS04, Ž, mlađa dob)

„Pa što se tiče sad neke tu moje svakodnevne u selu, rekla bih da nije, zato što mi se i dalje družimo sa ovih naših par susjeda sa kojima smo jako bliski, ja i dalje tu hodam i sve, samo što nema, nema nije bilo tih manifestacija, te manifestacije su on često zbližavale ljude, kafići te mislim naše birtije nisu bile toliko pune evo to, to bi rekla da je utjecalo ali moje neko tu življenje nije, ne.“ (SI02, Ž, mlađa dob)

„Nama u selu ne, ne, nama, nama u selu zapravo... a...da, naravno da preko djeteta, preko škole, preko to taj dio naravno da, ali konkretno na selu ne, zapravo.“ (SN01, Ž, srednja dob)

„Pa nije se ništa izmijenilo i nije to ništa utjecalo samo eto neke stvari je poremetilo, mi smo na primjer trebali imati vjenčanje, pa odgađanja, pa ovamo, pa tamo,

ali što se dugog tiče nema nekog druženja. Nije bio problem, samo eto te maske, to mi je bilo bezveze.“ (RU02, M, mlađa dob)

„Znate šta ću vam reći? Nemam pojma, meni se u principu, meni osobno se ništa nije promijenilo, ja živim ko što sam živjela i prije pandemije. Izlazila sam kad sam trebala sa zaštitama kojima sam mogla napraviti, zaštititi se, je l', cijepila sam se, nosila sam masku, pazila na higijenu ruku prvenstveno i tako. Ono što sam mogla napraviti to sam radila, je l'.” (SJHKZ005, Ž, starija dob)

Iako je veliki dio sugovornika navodio kako su poštivali mjere (na primjer zabrane okupljanja) neki su navodili kako su se, unatoč tome, okupljali i družili, pretežito mlađe stanovništvo ruralnih krajeva.

„Mislim, to da kažem super je što smo sa sela, u gradu su svi bili zatvoreni. Mi smo tu u selu i ako su nas lovili, mi smo se skrivali po parku nas 50. To je bilo najbolje vrijeme, koje sam ja doživjela, jer su se svi družili, od onih što imaju 40 godina do onih što imaju 15 godina i kao ne smiješ se družiti al se smiješ družiti. Baš mi je bilo super i lijepo je bilo iskustvo. I nije mi bilo toliko strašno, najljepše mi je bilo to što sam se jako dosta povezala s obitelji, konkretno s familijom jer ima nas jako puno.” (VO04, Ž, mlađa dob)

5. Rasprava

Nakon prezentacije rezultata slijedi analiza i rasprava odgovora sugovornika i na temelju glavnog istraživačkog pitanja postavljenog prije samog analiziranja intervjua i prezentacije rezultata. Pitanje na koje su hrvatski ruralni stanovnici odgovarali vezano za temu ovog diplomskog rada u protokolu intervjua glasilu je: „Je li pandemija korona virusa značajnije utjecala na vašu svakodnevicu i ako da, na koje sve načine?“. Nakon provedene tematske analize jasnija je slika o učincima globalne pandemije COVID-19 na život hrvatskih ruralnih stanovnika.

Iz dosadašnjih istraživanja (Kovačić i sur., 2007., Žutinić i sur., 2010., Jambriško, 2022.) uočeno je kako različite krizne situacije, kao što je bio slučaj i s pandemijom COVID-19, u većoj mjeri utječu na ruralna područja čineći ih ranjivijima, ponajprije zbog intimnijih međuljudskih odnosa, slabije ekonomske i infrastrukturne razvijenosti i veće prisnosti i ovisnosti o prirodi ruralnih područja. Ruralno društvo predstavlja kolektiv osoba u ruralnoj

sredini koje imaju svoju kulturu i funkcije različite od drugih društava, snažniji osjećaj pripadnosti i sigurnosti (Nejašmić i Štambuk, 2003). Upravo se to pokazalo točnim i u odgovorima sugovornika. Prema njihovim odgovorima, generirane su ukupno tri skupine odgovora. Kako bi usporile globalnu pandemiju COVID-19 nacionalne i lokalne vlade diljem svijeta uvodile su razne mjere prevencije kao što su primjerice bile ograničeno kretanje, karantene i izolacija. Očekivano je bilo da će te mjere biti uspješan alat u obrani i sprječavanju eventualnih teških posljedica pandemije koja se nekontrolirano širila, ali su isto tako mjere imale dubok utjecaj i posljedice na društva na svim razinama to jest na mikro, mezo i makrorazini (Božić, 2021). Sugovornici su se gotovo uvijek opredjeljivali o utjecaju pandemije na život, dakle navodili su ili pozitivne ili negativne utjecaje dok je manji broj sugovornika (8) govorio o pozitivnim stranama ruralnog življenja, ali i negativnim učincima.

Ponajprije u najvećoj su mjeri zastupljeni oni sugovornici na čiju je svakodnevnicu pandemija korona virusa imala **negativne učinke**. Stanovnicima hrvatskih ruralnih područja pandemija COVID-19 *negativno je utjecala na međuljudske odnose, mobilnost i zaposlenost te je pobudila kolektivni strah*. Osim na socijalnoj, poslovnoj, emocionalnoj i financijskoj razini, moglo se očekivati da će COVID-19 te mjere socijalne distance i samoizolacije utjecati i *na mentalno zdravlje građana*. Najizravniji učinak zasigurno je bio na ranjive i osjetljive skupine, kao što su djeca, žrtve obiteljskog nasilja, psihički bolesnici i starije osobe, koje nisu bile u mogućnosti ostvariti socijalni kontakt niti širu komunikaciju koja je u njihovoj situaciji izrazito preporučljiva (Gracin i Dešić, 2022). Ranjiva skupina su i ruralno stanovništvo.

Kada se sugovornike pitalo o tome kako je COVID-19 sa svim svojim restrikcijama utjecao na njihovu svakodnevnicu i okolinu, najveći dio njih se referirao na međuljudske odnose to jest kako je COVID-19 **negativno utjecao na socijalni život** uzrokujući sve izraženije socijalno distanciranje. Obzirom da je Aristotel još u antičkoj filozofiji označio čovjeka pojmom „*zoon politikon*“, koji čovjeka karakterizira kao biće određeno vlastitom društvenošću koje oblikuje zajednicu i koje je na nju upućeno (Hrvatska enciklopedija, 2021), koliko je čovjeku od važnosti bliskost i povezanost s društvom te druženje govori podatak da je više od 50% sugovornika, u ovom istraživanju spomenulo socijalno distanciranje kao restrikciju koja je u najvećoj mjeri utjecala na njihovu svakodnevnicu.

Ruralna zajednica, koju karakteriziraju intimniji međuljudski odnosi i osjećaj pripadnosti, zbog pandemijskih je mjera bila primorana ograničiti susrete i druženja.

COVID-19 negativno je utjecao i na ***mobilnost ruralnog stanovništva***. Već ionako narušena infrastruktura ruralnih naselja kao i ograničena mobilnost stanovništva sada je dodatno bila otežana mjerom zabrane kretanja. Pokazatelj dostupnost infrastrukture ulazi u skupinu pokazatelja socijalne održivosti koji su bitni na razini cijele zajednice (Diazabakana i sur., 2014:25). Dobra dostupnost infrastrukture poput dječjih vrtića, trgovina mješovitom robom, ordinacija obiteljske medicine ili kulturnih ustanova bitan je čimbenik u odabiru mjesta stanovanja i u odluci o ostanku u dotadašnjem mjestu prebivališta ili odlasku iz istoga. Dostupnost odnosno nedostupnost infrastrukture utječe na kvalitetu života i stvara prepreke u grupiranju gospodarskih aktivnosti (Kah i sur., 2020:27). Prema dosadašnjim istraživanjima, ruralnim naseljima nedostaju elementarne službe i institucije, kao što su primjerice zdravstvene ustanove, škole, vrtići, trgovine i ostale zbog čega su stanovnici ruralnih naselja i prije pandemije COVID-19 bili primorani koristiti takve usluge u većim i lokalnim središtima te gradovima. Upravo je ta slaba dostupnost elementarnih službi i institucija dodatno bila otežana uslijed pandemijskih mjera odnosno uslijed mjere zabrane kretanja izvan mjesta prebivališta kao i ukidanje linija javnog prijevoza koje su jedan određeni vremenski period bile na snazi. Nažalost, moglo bi se reći kako je stanovništvo ruralnih područja, i prije COVID-19, bilo naučeno na izoliranost. Naime, hrvatska ruralna naselja „nestaju“, odvija se ruralni egzodus: mlado stanovništvo napušta seoska područja, a najviše ostaju staračka kućanstva. To potvrđuje i podatak da je udio seoskog u ukupnom stanovništvu u posljednjih pedesetak godina pao sa 74,6% (1953.) na 44,72% (2011.) (Pokos, 2002; DZS, 2011). Prema podacima Državnog zavoda za statistiku, u Hrvatskoj je u 2021. godini 191 ruralno naselje bilo napušteno (DZS, 2021). Velik je i postotak demografski i ekonomski zapostavljenih ruralnih naselja u nestajanju u kojima, u velikoj većini slučajeva, trenutno stanuje par stanovnika starije životne dobi, izoliranih od „suvremenog svijeta“. Takva naselja uglavnom su udaljena od većih središta, loše infrastrukture odnosno bez odgovarajuće zdravstvene zaštite, loše prometne infrastrukture i povezanosti javnim prijevozom, nepostojeće vodovodne infrastrukture, bez trgovine i osnovnih namirnica potrebnih za osnovne životne potrebe. Takvom, starijem stanovništvu ruralnog područja od velike je važnosti, i jedina dostupna usluga pomoći u kući, koju pruža društvo Hrvatskog

crvenog križa. Korisnicima se, kroz tu uslugu, najčešće dostavljaju namirnice, lijekovi i kuhani obroci te pruža pomoć u održavanju osobne higijene i čišćenju stambenog prostora, nabave ogrijeva, prijevoza i pratnje pri odlasku liječniku. Korisnicima je to često i jedini socijalni kontakt. Sa sigurnošću je COVID-19 dodatno pogoršao postojeću lošu infrastrukturu ruralnih naselja te ograničenu mobilnost ruralnih stanovnika.

COVID-19 negativno je utjecao i na *zaposlenost ruralnog stanovništva* koja je također i prije pandemije bila jedna od problematičnih točaka ruralnog područja. Republika Hrvatska se, od osamostaljenja preko svjetske krize 2008. pa sve do danas suočava sa visokom stopom nezaposlenosti. Kada je riječ o ruralnim područjima ono što je dosad, iz literature i različitih istraživanja poznato je da se često suočavaju s dva problema kada je riječ o tržištu rada. Prvenstveno, ruralna područja suočavaju se s visokom stopom nezaposlenosti kao i s činjenicom da je broj nezaposlenih veći u ruralnim nego u urbanim područjima. Također, pod utjecajem deagrarizacije i „ukidanjem“ radnih mjesta u poljoprivredi, sa smanjenom ponudom radnih mjesta. Prema tome ruralno stanovništvo u potrazi za poslom i radnim mjestom odlazi u veća središta i gradove ili obavlja poslove u mjestu stanovanja, za koja su često prekvalificirani ili manje plaćeni. Dodatno, pandemija COVIDa-19 otežala je cjelokupnu lošu situaciju. Pandemija COVID-19 posljedično je utjecala na tržište rada, kako u Hrvatskoj tako i u cijeloj Europskoj uniji, u kom se slučaju dodatno povećao već gorući problem nezaposlenosti (Knežević i sur., 2022). „COVID-19 pandemija dovela je do najoštrijeg zabilježenog smanjenja zaposlenosti i ukupnog broja radnih sati u drugom tromjesečju 2020. U drugom tromjesečju 2020. bilo je zaposleno 5,2 milijuna ljudi manje nego na kraju 2019. godine, što je pad od 3,2%.“ (European Central Bank, 2021).

Naši sugovornici su najčešće navodili kako im je pandemija promijenila radnu svakodnevicu tako što su bili prisiljeni na rad od kuće gdje su uvjeti rada bili neadekvatni i lošiji od uvjeta na njihovim radnim mjestima, zatim su neki bili primorani uzimati godišnje odmore jer je u jednom trenutku, zbog nepredvidivosti cijele situacije, sve bilo obustavljeno. Također, neki od sugovornika navodili su kako su zbog pandemije dobivali otkaz. Korisno bi bilo znati kakav je bio daljnji tijek događaja te posljedice, u ovom slučaju, dobivanja otkaza tijekom pandemije. Kako je otkaz utjecao na daljnji život sugovornika u otežanim uvjetima kao što je bila zabrana kretanja, pogoršani međuljudski odnosi i slično. Osim što su

nezaposlenost i otkazi pobuđivali strah kod ruralne populacije, jer prema Giddensu (2007:375) ljudi često osjećaju strah od svakodnevnog života kada ostanu bez prihoda, općenito su i pandemija i neizvjesnost pobuđivale **kolektivni strah** kod ruralne populacije. Vićentijević (Rutović, 2021) tvrdi da je strah najsnažniji kada je nevidljiv, sveprisutan među populacijom, maglovit, pa mediji svojim izvještavanjem o virusu značajno pomažu u njegovom difuznom rasprostriranju. I prije pojave pandemije COVID-19 i koronavirusa „zapadni je čovjek bio tjeskoban i latentno trajno zabrinut, a povijest civilizacija pokazuje da se društvo paralizirano anksioznošću nužno rastvara iznutra i izumire“ (Vujić, 2021). Dodatno, strah i anksioznost mogu pobuditi različite izvanredne situacije poput različitih epidemioloških situacija, vremenskih nepogoda, kao što su poplave, zemljotresi, ili saobraćajne nesreće, masakri pojedinaca te teroristički napadi. Pandemija COVID-19 je tako povećala neizvjesnost, zabrinutost i strah koji može biti toliko intenzivan da oteža svakodnevno normalno funkcioniranje. Kolika je bila ozbiljnost situacije u vrijeme pandemije COVID-19 te važnost medija u izvještavanju o istoj svjedoči činjenica kako dolazi do pojave novog termina, tako zvane „*infodemije*“ (od engleske riječi Infodemic) koji označava opasnost od pojave dezinformacija u vrijeme trajanja pandemije, a koje mogu ozbiljno utjecati na zdravlje ljudi (Đokić, 2022). Naši sugovornici su u velikom broju navodili kako su osjećali da se dogodila promjena te da se među populacijom proširila neka vrsta straha. Nedovoljna istraženost virusa i pandemije COVID-19, restriktivne mjere zabrane okupljanja i druženja te broj preminulih od virusa kod ruralne populacije budila je strah.

Druga skupina sudionika se, unatoč svim restrikcijama, ***pozitivno nosila s učincima pandemije***, upravo zbog specifičnosti ruralnih područja. Sugovornici su ovdje navodili kako unatoč tome što je COVID-19 imao negativne učinke na njihovu svakodnevnicu, jer su im bila ograničena kretanja, druženja te su na trenutke bili izolirani, isticali su i pozitivne strane ruralnog življenja, kao što su to povezanost i život okružen prirodom, zdraviji život, čišći zrak i okoliš te sloboda i mirniji život bez buke prometa i užurbanosti, pa su lakše podnosili cjelokupnu situaciju.

Sugovornici su navodili kako su se osjećali ***slobodniji od ljudi koji žive u gradovima***, unatoč restrikcijama imali su osjećaj ***da im je dostupnije te lakše da u šetnju odu prirodom***, izađu u svoje dvorište gdje su na kraju krajeva ***održavali kontakt sa susjedima***, na propisanoj

mjeri udaljenosti. Neki od sugovornika, posebice mlađi sugovornici, rekli su kako su se, ***unatoč zabranama, okupljali i družili*** te kako im je taj pandemijski period te mjere dobro došle jer su privremeno obustavili obaveze te proveli vrijeme s prijateljima i obitelji. U velikoj većini vidimo da mjere koje su bili propisane od Vlade RH nisu uvijek bile efikasne ruralnim naseljima u tolikoj mjeri kao što je to bio slučaj u urbanim naseljima, što objašnjava činjenica da su ljudi u ruralnim naseljima i prije pandemije bilo vrlo povezani te ih je to zapravo održavalo. U donošenju efikasnijih mjera svakako bi poslužile dotadašnje analize i istraživanja ruralnih naselja, pa među ostalima i istraživanja iz ruralne sociologije.

Treća skupina sugovornika bili su oni ***na čiju svakodnevnicu COVID-19 nije imao značajnijih posljedica***. Iako su osjećali promjenu, njihova svakodnevica nije bila značajnije promijenjena jer su se prilagodili novim uvjetima tako što su se držali propisanih mjera.

Zaključno, stanovnici hrvatskih ruralnih naselja smatraju da je pandemija COVID-19 utjecala na promjene u ruralnom načinu života i to u najvećoj mjeri negativno. Ograničenje ovog rada je što je istraživanje bilo kvalitativnog tipa tako da se rezultati ne mogu generalizirati na cijelu hrvatsku ruralnu populaciju pa bi valjalo ovo ispitati anketnim upitnikom na reprezentativnom uzorku populacije. Međutim, kako su intervjui provedeni diljem Hrvatske, te su odgovori u različitim mjestima i regijama bili slični, smatramo da je ova metoda bila prikladna za ovo istraživanje. Također izvorno istraživanje ispituje objektivne i subjektivne pokazatelje otpornosti hrvatskih ruralnih socijalno-ekoloških sustava te je pitanje o pandemiji jedno od mnogih u protokolu. Za bolje razumijevanje i generaliziranje korisnije bi bilo više pitanja ili cijelo istraživanje o učincima pandemije COVID-19 na ruralno područje. Korisno bi bilo ispitivati učinke pandemije na ostarjelo ruralno stanovništvo, financije, zdravstvo, školstvo i druge aspekte ruralnog života. Temporalno bi bila od koristi usporedba perioda kada je COVID-19 bio na vrhuncu te mjere najstrože kao i perioda odmah nakon toga te pratiti percepcije učinaka za nekoliko godina.

6. Zaključak

Cilj ovog diplomskog rada bio je teorijski i empirijski ispitati i utvrditi je li i, ako jest, na koji je način, pandemija bolesti COVID-19 utjecala na ruralni život u hrvatskim ruralnim područjima iz mikro-perspektive hrvatskog ruralnog stanovništva. Temeljno istraživačko

pitanje koje se u radu ispitivalo glasilo je: Smatraju li stanovnici hrvatskih ruralnih naselja da je pandemija COVID-19 utjecala na promjene u ruralnom načinu života, zašto smatraju da jest ili nije i na koji način? Teorijskim uvidom te analizom i diskusijom podataka, prikupljenih provedenim empirijskim istraživanjem kvalitativnog tipa metodom polustrukturiranih intervjua ostvareni su cilj i svrha istraživanja.

Modernizacija i povezani globalizacijski procesi mijenjaju naše živote i našu okolinu, urbanu i ruralnu, kultiviranu i prirodnu. Tako se i hrvatska ruralna naselja u posljednjih stotinjak godina suočavaju s različitim procesima transformacije kao što su modernizacija, ali i deagrarizacija i depopulacija. Za vrijeme modernizacijskog razdoblja, kao razdoblja prijelaza iz predindustrijskih u industrijska društva, ruralno stanovništvo sve je više napuštalo poljoprivredu kao primarnu djelatnost te se u potrazi za poslom premještalo u početku povremeno, a kasnije i trajno u gradove i urbana središta pa je hrvatska ruralna naselja pogodio snažni egzodus. U isto vrijeme, literatura i dalje govori o tome da ruralna naselja i njihovo stanovništvo karakteriziraju određene posebnosti načina življenja poput bliže ovisnosti o prirodi i intimnijih međuljudskih odnosa. Međutim, ono što danas također odlikuje hrvatska ruralna naselja u negativnom smislu niska je razina tehničke i komunalne infrastrukture što dodatno otežava i ograničen pristup temeljnoj infrastrukturi kao što su gustoća cesta i željezničkih pruga, lošija opskrbljenost domaćinstava komunalijama i dr. Općenito je i manja mogućnost zapošljavanja

Provedenim istraživanjem se htjelo utvrditi kako stanovnici hrvatskih ruralnih naselja smatraju da je pandemija COVID-19 utjecala na promjene u ruralnom načinu života. Rezultati su pokazali da je pandemija u najvećoj mjeri ostavila negativne učinke na njihov život i svakodnevnicu. Prvenstveno je negativne učinke imala na međuljudske odnose, mobilnost i zaposlenost, a također je pobudila i kolektivni strah. Mjere prevencije koje su uvodile lokalne i nacionalne vlasti kao što su bile, primjerice, ograničeno kretanje, mjera zabrane kretanja izvan mjesta prebivališta kao i ukidanje linija javnog prijevoza, dodatno su otežale mobilnost ruralnog stanovništva te im ograničile kretanje. Ograničeno kretanje i zabrane okupljanja u najvećoj su mjeri utjecale na međuljudske odnose. Sugovornici ističu kako je pandemija poremetila njihovu svakodnevnicu i dnevne rituale, socijalno ih distancirala te poremetila odnos s drugim ljudima. Pandemija je odraze imala i na mentalno zdravlje sugovornika, dok je neizvjesnost situacije i izvještavanje i promoviranje medija o

zdravim stilovima ponašanja dovela do neke vrste kolektivne histerije i straha među stanovništvom. Pandemija je posljedično utjecala i na zaposlenost ruralnog stanovništva. Ruralna područja se otprije suočavaju s visokom stopom nezaposlenosti te, pod utjecajem deagrarizacije i „ukidanja“ radnih mjesta u poljoprivredi, sa smanjenom ponudom radnih mjesta. Pandemija COVIDa-19 dodatno je povećala nezaposlenost, ističu sugovornici, prisilio zaposlene na „rad od kuće“ te uzrokovao gubitke posla.

Sugovornici u ovom istraživanju ipak navode i kako im je nošenje s učincima pandemije uveliko olakšano zbog specifičnosti ruralnih područja kao što su povezanost i život okružen prirodom, čišći zrak i okoliš, sloboda i mirniji život bez buke, bolja međusobna povezanost ljudi, spontanost i povjerenje. Bavljenje tjelesnom aktivnošću bilo im je dostupnije nego stanovnicima urbanih područja zbog same blizine šuma, polja i jezera kao i zbog manje koncentracije ljudi. Zbog općenite veće povezanosti i bliskosti ruralnog stanovništva, ljudi su se i dalje okupljali i družili unatoč zabranama. Iako je ruralno stanovništvo percipirano kao ranjivo sve navedene prednosti ruralnog života (međusobno pomaganje, kolektivitet, priroda) činile su ruralno stanovništvo manje ranjivim nego što su to za vrijeme pandemije bili gradovi i gradsko stanovništvo. U tom smislu se mogla iskoristiti prilika za većom revitalizacijom ruralnih područja kao i isticanjem jasnijih prednosti življenja u ruralnim područjima posebno u sklopu postojećeg sve većeg napuštanja istih područja.

Nešto manji dio sugovornika je naveo kako COVID-19 nije imao značajnijih učinaka na njihovu svakodnevnicu, ali su osjećali promjene u svojoj okolini i kod svojih bližnjih.

Zaključno, s obzirom na teorijski okvir i dobivene rezultate empirijskog istraživanja vezano uz percepciju učinka pandemije COVID-19 na hrvatsko ruralno stanovništvo, rezultati definitivno upućuju na potrebu za daljnjim i detaljnijim istraživanjem ove, ali i povezanih tema različitih vrsta prirodnih i čovjekom uzrokovanih traumatičnih događaja i njihovih posljedica na posebno ranjivija ruralna naselja i njihovo stanovništvo. Posebno je važno obratiti istraživačku pažnju na bolje razumijevanje posebnosti tih područja i njihovog načina življenja, a kako bi se bolje prilagodile različite mjere jačanja i razvoja tih područja pri suočavanju s takvim katastrofalnim događajima, ali i prednosti koje nose, a koje mogu pomoći cjelokupnom stanovništvu, a ne samo ruralnom, da se bolje prilagodi i brže oporavi, a što će biti sve važnije suvremenom urbaniziranom i industrijaliziranom svijetu kako se

suočava sa sve više socijalno-ekoloških izazova i kriza (npr. opskrba hranom, zdrav zrak, voda i tlo, prirodni okoliš, mirniji i zdraviji način života i sl.).

6. Literatura

- Akrap, A. (2002). Regionalne i naseljske značajke vitalnih procesa u hrvatskom seoskom stanovništvu. U: Štambuk, A., Rogić, I., i Mišetić, A. (ur.). *Prostor iza: kako modernizacija mijenja hrvatsko selo*. Institut društvenih znanosti „Ivo Pilar“
- Blaži, A. i Uljančić, S. (2021). Utjecaj COVID-19 pandemije na mentalno zdravlje primalja. *Primaljski vjesnik*, (31): 1-39.
- Božić, S. (2021). Lanci interakcijskih rituala i održivost zatvaranja, karantena, „socijalnog distanciranja“ i izolacije za vrijeme pandemije COVID-19. *Sociologija i prostor*, 59(219): 13-34.
- Brečić, P., Jendričko, T., Vidović, D., Makarić, P., Ćurković, M. i Ćelić, I. (2020). Utjecaj pandemije COVID-19 na pacijente s anksioznim i depresivnim poremećajima. *Medicus*, 29(2):237-242.
- Cifrić, I. (2003). *Ruralni razvoj i modernizacija: prilozi istraživanju ruralnog identiteta*. Zagreb: IDIZ
- Diazabakana, A., Latruffe, L., Bockstaller, C., Desjeux, Y., Finn, J.A., Kelly, E., Ryan, M. i Uthes, S. (2014). A review of farm level indicators of sustainability with a focus on CAP and FADN. Report number: FLINT D1.2. URL: https://www.researchgate.net/publication/282569421_A_review_of_farm_level_indicators_of_sustainability_with_a_focus_on_CAP_and_FADN (20.5.2023.)
- Državni zavod za statistiku (2011). *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. Stanovništvo prema ekonomskim obilježjima*. URL: https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2016/SI-1585.pdf (20.5.2023.)
- Đokić, D. (2022). Karantena i samoizolacija tokom pandemije COVID-19: psihološki prediktori anksioznosti. *Diskrepancija*, 17(25):9-28.
- European Central Bank (2021). Introduction The impact of the COVID-19 pandemic on the euro area labour market. Economic Bulletin. URL: https://www.ecb.europa.eu/pub/economicbulletin/articles/2021/html/ecb.ebart202008_02~bc749d90e7.en.html (10.6.2023.)
- Garrison, M. E. B. (1998). Determinants of the Quality of Life of Rural Families. *The Journal of Rural Health*, 14(2):146–154.
- Gracin, D. i Dešić, I. (2022). Utjecaj mjera protiv bolesti COVID-19 na pojavne oblike kažnjivih ponašanja tijekom pandemije COVID-19. *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, 43(1):167-186.
- Hodžić, A. (2006). *Selo kao izbor?* Zagreb: IDIZ.
- Hrvatska enciklopedija (2021). *Zoon politikon*. URL: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=67397> (21.5.2023.)
- Hrvatska mreža za ruralni razvoj (2020). *Strategija ruralnog razvoja RH 2008.-2013.* URL: <https://hmrr.hr/strategija-ruralnog-razvoja-rh-2008-2013/> (25.5.2023)
- Hrvatski zavod za zapošljavanje (2023). *Statistika tržišta rada – otvoreni podaci*. URL: <https://www.hzz.hr/statistika/> (10.6.2023.)
- Jambriško, K. (2022). *Transformacija načina života ruralnog područja Podravine pod utjecajem modernizacije* (diplomski rad). Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Filozofski

fakultet. URL: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:701831> (10.6.2023.)

Knežević, S., Sigurnjak, L. i Bilić, I. (2022). Utjecaj COVID-19 pandemije na tržište rada u istočnoj Hrvatskoj. *Marsonia: časopis za društvena i humanistička istraživanja*, 1(1):75-85.

Kovačić, D., Žutinić, Đ., Grgić, I. i Markovina, J. (2007). Kuda ide hrvatsko selo? U: Marić, S. i Lončarić, Z. (ur.). *Zbornik radova 42. hrvatskog i 2. međunarodnog simpozija agronoma*. Zagreb: Agronomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Magel, H. (2002). Dvadeset godina Bavarskog programa obnove sela: spoznaje i perspektive. *Sociologija i prostor*, 40(1/2;155/156):88-104.

Mamić Sačer, I. (2021). Utjecaj pandemije bolesti COVID-19 na financijsku fleksibilnost zračnih prijevoznika. *Zbornik Ekonomskog fakulteta u Zagrebu*, 19(1):61-73.

Marinović-Uzelac, A. (2002). Morfološki tipovi hrvatskog sela. U: Štambuk, A., Rogić, I. i Mišetić, A. (ur.). *Prostor iza: kako modernizacija mijenja hrvatsko selo*. Zagreb: Institut društvenih znanosti „Ivo Pilar“.

Marshall, G. (ur.) (1994). *A Dictionary of Sociology*. New York: Oxford University Press.

Međunarodna organizacija rada (2020). *World Employment and Social Outlook*. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_734455.pdf (10.6.2023.)

Miljenović, A., Blažeka Kokorić, S. i Berc, G. (2016). Kvaliteta života obitelji na različitim ruralnim područjima: primjer četiriju općina Sisačkomoslavačke županije. *Sociologija i prostor*, 54(1;204):19-44.

MUP RH, Ravnateljstvo civilne zaštite (2022). *Brošura Epidemija koronavirusa u RH*. URL: https://civilna-zastita.gov.hr/UserDocsImages/CIVILNA%20ZA%20C5%A0TITA/PDF_ZA%20WEB/Bro%C5%A1ura-COVID2.pdf (20.5.2023.)

Nejašmić, I. i Štambuk, M. (2003). Demografsko stanje i procesi u neurbanim naseljima Republike Hrvatske. *Društvena istraživanja*, 12(3-4;65-66):469-493.

Narodne novine (2008). *Zakon o zdravstvenoj zaštiti (NN150/2008)*. URL: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2008_12_150_4097.html (10.06.2023.)

Obad, O. (2021). *Socioekonomske nejednakosti na relaciji selo-grad: izgradnja baze znanja u kontekstu provedbe mjera ruralnog razvoja*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku.

Park, S., Kim, B. i Lee, J., (2020). Social Distancing and Outdoor Physical Activity During the COVID-19 Outbreak in South Korea: Implications for Physical Distancing Strategies. *Asia-Pacific Journal of Public Health*, 32(6–7):360–362.

Petrač, B., Šundalić, A. i Zmaić, K. (2009). Sadašnjost i budućnost sela i poljoprivrede. *Sociologija i prostor*, 48 (3;188):511-515.

Pokos, N. (2002). Metodologija izdvajanja seoskog stanovništva, njegov raspored i propisne promjene 1953.-2001. U: Štambuk, M., Rogić, I. i Mišetić, A. (ur.). *Prostor iza: kako modernizacija mijenja hrvatsko selo*. Zagreb: Institut društvenih znanosti „Ivo Pilar“.

Potkonjak, S. (2014). *Teren za etnološke početnike*. Zagreb: Hrvatsko etnološko društvo.

Pučka pravobraniteljica (2017). *Izješće pučke pravobraniteljice za 2016. godinu*. URL: https://www.sabor.hr/sites/default/files/uploads/sabor/2019-01-18/081125/IZVJESCE_PUCKE_PRAVOBRANITELJICE_2016.pdf (5.6.2023.)

Puljiz, V. (1970). Iseljavanje stanovništva iz sela i poljoprivrede (nekoliko podataka i zapažanja). *Sociologija i prostor*, (27-28):14-26.

Rutović, Ž. (2021). Medijska prodaja straha (COVID 19 – INFODEMIJA – SOCIOLOGIJA PRMJENE). *In medias res*, 10(19):3009-3020.

- Skitarelić, N., Dželalija, B. i Skitarelić, N. (2020). COVID-19 pandemija: Kratki pregled dosadašnjih spoznaja. *Medica Jadertina*, 50(1):5-8.
- Štambuk, M. (2014). Razvojna samoodrživost na ruralnom teritoriju. I: Štambuk, M. i Šikić-Mićanović, L. (ur.). *Ruralna općina: sutra. Društvena re/ konstrukcija na ruralnom teritoriju*. Zagreb: Institut društvenih znanosti „Ivo Pilar“
- Stožer civilne zaštite Republike Hrvatske (12.1.2022.) Odluka o nužnim epidemiološkim mjerama. URL: https://www.koronavirus.hr/uploads/Procisceni_tekst_Okupljanja_1d662dcef4.pdf (20.6.2023.)
- Štambuk, M. (2002). Selo i modernizacija: kratka povijest nesporazuma. U: Štambuk, M., Rogić, I. i Mišetić, A. (ur.). *Prostor iza: kako modernizacija mijenja hrvatsko selo*. Zagreb: Institut društvenih znanosti „Ivo Pilar“.
- Štambuk, M. (1993). Od „stare“ k „novoj“ ruralnosti. *Sociologija i prostor*.(121-122):173-182.
- Šuvar, S. (1988). *Sociologija sela*. Zagreb: Školska knjiga.
- Tönnies, F. (2012). *Zajednica i društvo : osnovni pojmovi čiste sociologije*. Zagreb: Kultura i društvo.
- Vujić, J. (2021). Simulacija kolektivne tjeskobe i medijske fobo–strategije politike straha. *In medias res*, 10(19):3033-3042.
- Vlada Republike Hrvatske (2020). *Program Vlade Republike Hrvatske 2020.-2024*. URL: <https://vlada.gov.hr/UserDocsImages/ZPPI/Dokumenti%20Vlada/Program%20Vlade%20Republike%20Hrvatske%20za%20mandat%202020.%20-%202024..pdf> (29.5.2023)
- Živić, D. (2002). Odabrane značajke demografske strukture seoskih naselja u Hrvatskoj 1953.–1991. godine. U: Štambuk, M., Rogić, I. i Mišetić, A. (ur.). *Prostor iza: kako modernizacija mijenja hrvatsko selo*. Zagreb: Institut društvenih znanosti „Ivo Pilar“.
- Župančić, M. (2005). Infrastrukturna opremljenost hrvatskih seoskih naselja. *Sociologija i prostor*, 43 (3;169): 617-657.
- Župančić, M. (2002). Vitalni poljoprivrednici i drugi akteri u razvoju ruralnih područja. U Seferagić, D. (ur.) *Selo: izbor ili usud*. Zagreb: IDIS.
- Župančić, M. (2000). Tranzicija i modernizacijske perspektive hrvatskog sela. *Sociologija i prostor*, (147-148):11-78.
- Žutinić, Đ., Kovačić, D., Grgić, I. i Markovina, J. (2010). Percepcija kvalitete življenja i namjere o odlasku iz ruralnih sredina. *Društvena istraživanja*, 19(1-2;105-106):137-159.
- Xu, Z., Li, S., Tian, S., Li, H., Kong, LQ. (2021) Full spectrum of COVID-19 severity still being depicted. *Lancet*, 4(16):947-948.

7. Sažetak

Cilj ovog diplomskog rada teorijski je i empirijski ispitati i utvrditi je li i, ako jest, na koji je način, pandemija bolesti COVID-19 utjecala na ruralni život u hrvatskim ruralnim područjima iz mikro-perspektive hrvatskog ruralnog stanovništva. Nakon teorijskog okvira u kojem se definiraju temeljni pojmovi ruralnih područja, naselja i njihovih ključnih karakteristika, kao i raspravljaju razlozi njihove ranjivosti na katastrofalne događaje poput

ove pandemije, u drugom glavnom dijelu rada donose se rezultati empirijskog istraživanja. Istraživanje je kvalitativnog tipa provedeno metodom polu-strukturiranih intervjua na temelju autoričine analize postojećih podataka prikupljenih u sklopu znanstveno-istraživačkog projekta Hrvatske zaklade za znanost „Socijalno-ekološki izazovi ruralnog razvoja:–objektivni i subjektivni pokazatelji otpornosti hrvatskih ruralnih socijalno-ekoloških sustava“ (UIP-2019-04-5257).

Rezultati pokazuju da je pandemija COVID-19 u najvećoj mjeri ostavila negativne učinke na život i svakodnevnicu hrvatskih ruralnih stanovnika. Prvenstveno je negativne učinke imala na međuljudske odnose, mobilnost i zaposlenost, a pandemija je također pobudila i kolektivni strah. Međutim, zanimljivo je da sugovornici u ovom istraživanju navode kako im je nošenje s učincima pandemije bilo i uvelike olakšano upravo zbog specifičnosti načina života u ruralnim naseljima, kao što su bliska povezanost i život okružen prirodom, čistiji zrak i okoliš, sloboda i mirniji život bez buke, snažnija međusobna povezanost ljudi, spontanost i povjerenje. U istraživanju su najmanje zastupljeni sugovornici koji su naveli da na njihovu svakodnevnicu pandemija nije imala većeg utjecaja.

Ključne riječi: ruralna naselja, ruralni život, pandemija COVID-19, utjecaj pandemije COVID-19, Republika Hrvatska

Abstract

The aim of this research is to theoretically and empirically examine and determine whether and, if so, in what way the pandemic of the disease COVID-19 affected rural life in Croatian rural areas from the micro-perspective of the Croatian rural population.

In the theoretical part are defined the basic terms of rural areas, settlements and their characteristics as well as being discussed the reasons for rural vulnerability to catastrophic events such as this pandemic. Second part of this research present the results of empirical research. The goal and purpose of the research were achieved by a qualitative method of semi-structured interview based on the author's analysis of existing data collected as part of the scientific research project of the Croatian Science Foundation "Socio-ecological challenges of rural development: - objective and subjective indicators of resilience of Croatian rural social-ecological systems" (UIP -2019-04-5257). The research found that the COVID-19 pandemic had the greatest negative impact on the life and everyday life of Croatian rural

residents. Primarily, it had negative effects on human relations, mobility and employment, and aroused collective fear. However, it is interesting that the interlocutors in this research state that dealing with the effects of the pandemic was greatly facilitated precisely because of the specifics of the way of life in rural settlements, such as close connection and life surrounded by nature, cleaner air and environment, freedom and a quieter life without noise, a stronger connection between people, spontaneity and trust. The interviewees who stated that the pandemic had no major impact on their daily life were the least represented in the research.

Key words: rural settlement, rural life, pandemic of COVID-19 disease, the impact of the pandemic of COVID-19 disease, Republic of Croatia